

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗВО «УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Гуманітарний факультет

Кафедра історії

ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ «НОВОЇ ЄВРЕЙКИ» В ГАЛИЧИНІ
1920-1930-Х РОКІВ

Студентки VI курсу

групи ГІС19/М

Головіної Дар'ї Сергіївни

Науковий керівник:

PhD, ст.в. Владислава Москалець

Львів 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. КОНТЕКСТ ТА ПІДГРУНТТЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЄВРЕЙСЬКОЇ ЖІНКИ.....	9
1.1. <i>Поява нової жінки на території Польської Республіки.....</i>	<i>11</i>
1.2. <i>«Новий єврей» та сіоністська ідеологія.....</i>	<i>15</i>
РОЗДІЛ II. ОБРАЗ «НОВОЇ ЄВРЕЙКИ» В ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ.....	21
2.1. <i>Тілесність.....</i>	<i>26</i>
2.2. <i>Соціальні ролі.....</i>	<i>33</i>
2.3. <i>Громадська діяльність.....</i>	<i>42</i>
РОЗДІЛ III. «НОВІ ЄВРЕЙКИ»: ДОСВІД СУЧАСНИЦЬ.....	46
3.1. <i>Ружа Мельцєрова.....</i>	<i>47</i>
3.2. <i>Цецилія Кляфтенова.....</i>	<i>53</i>
3.3. <i>Рахеля Корн.....</i>	<i>56</i>
3.4. <i>Дебора Фогель.....</i>	<i>60</i>
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	66
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Актуальність. Наразі існує доволі багато праць, що досліджують зміни у житті польського єврейства міжвоєнного періоду. Водночас, жіночий аспект цього питання не настільки добре досліджений, як чоловічий. Також, доволі багато досліджень є про нових польських чи українських жінок, втім без єврейських жінок картина не є повною. Таким чином це дослідження заповнює прогалини у історії ХХ ст., а також допомагає краще зрозуміти єврейську модерну культуру.

Окрім цього, зараз на території Галичини діє велика кількість єврейських організацій – частина з них є суто культурного спрямування (як, наприклад, Західноукраїнський центр «Гілель», який, водночас є молодіжною організацією), частина – соціальними чи культурно-просвітницькими (наприклад, львівський благодійний Фонд «Хесед-Ар'є» організовує різноманітні культурні заходи для осіб різного віку, а також благодійні акції для літніх самотніх людей)¹. Загалом, на території Галичини до єврейської культури ставляться із цікавістю: через це користуються попитом туристичні об'єкти, традиційні ресторани та фестивалі. Втім, та культура, що транслюється на тих самих фестивалях – це є культура кінця ХІХ ст. та міжвоєнного періоду. І для того, щоб вона правильно трактувалася є важливим опрацювання окремих її аспектів з академічної точки зору.

Водночас, зараз неухабно поширюються різноманітні жіночі рухи. Насправді, незважаючи на те, що боротьба за права жінок почалася вже більше століття тому, вона досі триває і досі є питання, які необхідно підіймати та активізувати дискусію щодо них у суспільстві. Адже питання жіночої емансипації досі актуальне і у ньому залишаються певні прогалини.

¹ ЗУЦ «Гілель». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.hillel.su/lvov> (13.12.2020); Всеукраїнський єврейський благодійний фонд «Хесед-Ар'є». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hesed-west.org.ua/> (13.12.2020)

Втім, жіноче питання – це аспект єврейської історії, який, в принципі, не надто часто виноситься на обговорення, в той час як жінка в єврейській культурі постійно стереотипується, і добре, якщо це відбувається на підставі творів Шолома-Алейхема, а не радянських анекдотів про єврейську маму.

Отже, актуальність даної роботи полягає у тому, що на хвилі популярності жіночих рухів та в контексті тривання на Галичині єврейських організацій постають окремі питання, що є важливими для обох та доповнюють історію як жіночих рухів, так і єврейської культури – дана робота знаходиться на перетині двох тем та доповнює обидві.

Новизна роботи полягає у тому, що попередні дослідження зміни статусу єврейської жінки розглядали лише окремі аспекти, як проблеми освіти, діяльність єврейських феміністок та мисткинь. Це, здебільшого, літературознавчі дослідження єврейської феміністичної літератури, що доповнюються дослідженнями соціальної історії (освіта та зайнятість). Дана робота розглядає ці та інші промовисті аспекти в комплексі та спрямована на те, щоб виокремити цілісний образ «нової єврейки».

Об'єктом дослідження конструкт «нової жінки» у різних етнічних спільнотах II Речі Посполитої.

Предметом дослідження є образ «нової єврейки», його особливості у порівнянні з концепцією нової жінки інших галицьких етнічних груп.

Мета роботи полягає у дослідженні статусу жінок з єврейської спільноти та того, як він змінився із появою сіоністського руху, концепції «нового єврея» та жіночих рухів на території Польської Республіки. Дослідити особливості формування образу нової єврейської жінки.

Завдання роботи:

1. Дослідити передумови для формування «нової єврейки», зокрема процес появи т. зв. мускулистого юдаїзму;
2. Розглянути, як єврейська жінка змальовувалася у публічній сфері – у пресі, на радіо та у виставах;
3. Дослідити, що у публічній сфері транслюється щодо побуту єврейської жінки, а також її тіла, зовнішності, соціальних ролей та допустимої діяльності;
4. Проаналізувати творчість прогресивних єврейських діячок того періоду та розглянути, що саме транслювалося через їх роботу та творчість у маси;
5. Проаналізувати, які аспекти життя «нової єврейки» мали саме єврейське культурне тло, а які були частиною загального польського культурного контексту.

Методи дослідження. Протягом всієї роботи використано історико-критичний метод для співставлення фактів та поглядів з різних джерел та уточнення їхньої правдивості. Частково у роботі також використано порівняльний метод у контексті дослідження різних жіночих рухів та різного статусу єврейських чоловіка і жінки, а також біографічний метод при описі діяльності членок єврейського жіночого руху.

Хронологічні межі. Основним досліджуваним часовим періодом є 1920-1930-ті роки. У роботі фігурують відомості від кінця XIX ст., але вони спрямовані на краще розуміння контексту.

Географічні межі обмежені Східною Галичиною. В роботі фігурують окремі згадки західніших міст та країн, втім, вони також спрямовані на утворення загального контексту.

Джерела. У даній роботі я використовую кілька типів джерел. Перші – це публікації у часописах від невідомих або анонімних авторів,

часто – статті перекладені з іншомовних видань чи передруковані з інших польськомовних газет. Ці джерела, на рівні із фотокартками та плакатами досліджуваного періоду, а також піснями, що були популярними на радіо того періоду, допомагають краще зрозуміти, який образ єврейської жінки конструювався у суспільстві, чи була вона поведінкою або зовнішнім виглядом схожа на польок чи українок, чого очікували саме від єврейського жіноцтва та як у їхньому випадку традиційність поєднувалася із новими, прогресивнішими ідеями. У роботі розглянуто статті з сіоністських часописів *Chwila* (Хвіля), *Chwila poniedziałkowa*, *Ewa*, *Nowiny poranne* та *Przegląd poniedziałkowy*.

Другим типом джерел до цієї роботи є публікації у пресі кількох єврейських громадських діячок, а також письменниць того періоду. Вони дають можливість дослідити, які питання турбували єврейських активісток, та в який спосіб ті доносили їх в маси. У роботі розглянуто публікації пресі громадської та політичної діячки Ружи Мельцерової, твори поетки Рахелі Корн та письменниці Дебори Фогель, а також внесок членки феміністичного руху Пуа Раковської*.

Історіографія. Як було зазначено, в такому форматі «нова єврейка» ще не описувалася. Тому більша частина досліджень, що були використані у даній роботі, радше створюють контекст або допомагають з кількох окремих факторів формувати цілісну картину. Їх можна розділити на кілька окремих груп:

1. Література про емансипацію жінок: збірка праць «Українські жінки у горнилі модернізації» під редакцією Оксани Кісь², праця Марти Богачевської-Хом'як «Білим по білому»³, та стаття Ольги

* Імена діячок у роботі вжито на польський манер. Для більшості з них основною мовою спілкування була польська і вони не підписували свої праці іменами їдишем.

² *Українські жінки у горнилі модернізації*. За заг. ред. О. Кісь. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 303 с.

³ Богачевська-Хом'як М. *Білим по білому. Жінки у громадському житті України 1884-1939*. Львів: Видавництво УКУ, 2018. 540 с.

Ніколаєнко про польський жіночий рух⁴ допомогли описати контекст появи жіночих рухів у Польщі, а також дослідити особливі риси появи нової української та нової польської жінок.

2. Література про «мускулистий юдаїзм» та «нового єврея»: допоміжними для творення контексту стали праці польської дослідниці Йоланти Мікут та американського дослідника Тодда Преснера, що займаються вивченням сїонїзму та концепції «нового єврейства», що виникає як його похідна. Окремі деталі також була можливість уточнити завдяки альбому «Be Strong and Brave - Jews - Sport – Warsaw»⁵.
3. Література про єврейські жіночі рухи: основною дослідницею, що вивчає саме єврейські жіночі рухи, досліджує феміністичну громадську та політичну діяльність є Йоанна Лісек. Ця польська дослідниця вивчає праці письменниць, що писали мовою їдиш, підіймає питання тілесності в єврейській культурі до та після появи концепції мускулистого єврея. Саме на підставі її праць на даний момент існувала можливість з окремих відомостей формувати більш-менш цілісний образ «нової єврейки».
4. Література для творення контексту: наприклад, праці Каміля Кієка та Рафала Жебровського.

Спеціальні терміни. Термін «нова єврейка» є авторським та вживається за аналогією з поширеним в історіографії терміном «новий єврей».

Термін «фемінізм» у роботі використаний не як загальносуспільне явище. На увазі маються залишкові явища першої хвилі фемінізму, а

⁴ Ніколаєнко О. *Жіночий рух у Польщі на початку ХХ ст.* // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини, вип. 11. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2013. С. 143-149.

⁵ Gliński M. *Be Strong and Brave - Jews - Sport – Warsaw.* // Mojżesz Schora Foundation, Warsaw. 2013. [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <https://culture.pl/en/work/be-strong-and-brave-jews-sport-warsaw> (07.09.2020)

окремі діячки, досліджені у роботі, самі називають свою діяльність феміністичною.

Структура роботи. Робота складається із трьох розділів. Перший є вступним та вводить читача у контекст активізації жіночих рухів та формування сіоністського руху та їх впливу на появу жіночого єврейського руху. У другому розділі досліджено публічний простір та як у ньому транслювався образ нової єврейської жінки, де перетинався з польським, а де мав свої унікальні риси. Третій розділ розглядає діяльність громадських активісток та мисткинь з єврейського середовища, там досліджено їх погляди, для кого вони транслювалися та наскільки перекликалися з масовими медіа.

РОЗДІЛ І

КОНТЕКСТ ТА ПІДГРУНТТЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЄВРЕЙСЬКОЇ ЖІНКИ

Перша половина ХХ ст. зазвичай сприймається, як період великих змін як на геополітичній мапі, так і в суспільстві. І світова війна вносить свої корективи – перестають існувати імперії, що раніше мали силу та вплив на світовій арені, в суспільстві змінюються соціальні ролі, в людей з'являються нові потреби та ідеї, що так активно не артикулювалися наприкінці ХІХ-самого початку ХХ ст. Саме у міжвоєнний період починають значно активізуватися різноманітні громадські, політичні та соціальні рухи.

Саме під час І світової війни у багатьох країнах Європи активніше змінюватися статус жінки у суспільстві незалежно від етнічної приналежності. Жінки, що працюють на роботах, що вважалися «чоловічими», вдягаються у зручніший одяг та виходять за межі домашнього осередку стають повсякденням для цього періоду. Є велика кількість відомих фотокарток з часів війни з британськими чи французькими полісменками, шоферками або жінками-механіками, що яскраво ілюструють цей аспект⁶. Звісно, це далеко не повний список професій, які посідали жінки за часів І світової війни, втім перелічені професії раніше вважалися суто чоловічими і саме у цьому полягає дуже значна зміна, що відбулася у суспільстві за часів війни.

Раніше жінки могли бути медсестрами, покоївками, чи секретарками, а кількість працюючих жінок не настільки швидко зростала. З приходом війни, за рахунок того, що рівень мобілізації чоловіків був доволі високим, а війна тривала кілька років, то аби

⁶ DeAnfrasio K. *The Women of World War I in Photographs*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://unwritten-record.blogs.archives.gov/2016/03/22/women-in-world-war-i-in-photographs/> (12.12.2020); *British Women and Photography during the First World War* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.iwm.org.uk/history/british-women-photographers-of-the-first-world-war> (12.12.2020)

забезпечити цивільному суспільству можливість і далі функціонувати – жінки почали займати місця, що звільнилися після чоловіків: працювати на фабриках, засновувати жіночі батальйони, займатися механікою, перевезеннями, а у сільській місцевості – обробляти землю.

Ці зміни відбулися не лише на території Західної Європи – у Східній ситуація виглядала дуже схоже⁷. Певною мірою зміни почалися також ще з кінця XIX ст. Так, наприклад, в єврейській спільноті почали з'являтися школи для дівчат⁸, а польки та українки так само опановували «чоловічі» професії.

Такі зміни, великою мірою, були однією з причин, чому мусив з'явитися образ «нової єврейки» - розмови про нову жінку загалом, незалежно від конкретної етнічної групи, були на той період доволі поширені.

Другим фактором були зміни, що відбувалися безпосередньо всередині єврейських спільнот. Модернізація єврейських спільнот почалася ще з XIX ст. Межа XIX-XX ст. це час постання великих політичних рухів, одним з яких був і сіонізм. Починався він саме як політичний рух. Маючи свої зародки наприкінці XIX ст., у міжвоєнний період діяльність сіоністів у світі значно активізується, та, зокрема, у Польській Республіці. Однією з основних сіоністських ідей того періоду є творення «нового єврея». Проблема полягала у тому, що існувала низка стереотипів щодо єврейства – що вони є людьми кволими, займаються лише торгівлею. Зрештою, сіонізм є ідеєю націоналістичною і саме йому притаманна ідея конструювання нової людини. І поява «нової єврейки», таким чином, була не складовою цього руху, а відбувалася як похідна: у відповідь на появу нового єврея мусить з'явитися і нова єврейка.

⁷ Бежук О., Байдак М. *Українське жіноцтво в роки Першої світової війни: спектр суспільних ролей* // Українські жінки у горнілі модернізації. За заг. ред. О. Кісь. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. С. 78-106

⁸ Manekin R. *The lost generation. Education and female conversion in fin-de-siecle Krakow* // Polin: Studies in Polish Jewry, vol. 18: Jewish Women in Eastern Europe, 2007. S. 194, 196

Поєднання особливостей притаманних цим двом аспектам – поява концепції нової вільної освіченої жінки та єврейська сіоністська специфіка і утворюють підґрунтя для того, що «нова єврейка» свого часу сформувалася саме в такий спосіб. У цьому розділі ми розглянемо обидва ці аспекти, дослідимо, які особливості були в кожного з них та проаналізуємо, як саме той чи інший аспект передався до образу нової єврейської жінки, які саме риси передалися до нього, а які залишилися без уваги.

1.1. Поява нової жінки на території Польської Республіки

Як вже було зазначено вище, ідея «нової єврейки» виникла приблизно в один період часу з ідеями про «нову польку» чи «нову українку». В Польській Республіці, як країні етнічно різнобарвній, все одно формувався культурний простір, куди би кожна етнічна спільнота привносила щось своє. Саме через це – спільний культурний та національний контекст – були певні риси нової жінки, що збігалися. Водночас, для кожної групи були також і певні етнічні чи релігійні особливості.

Наприкінці ХІХ ст. Польща була розділена між Австро-Угорською імперією, Російською імперією та Німеччиною, тому, коли після І світової війни у 1918 р. була утворена Польська республіка – польки, що з кінця ХІХ ст. відстоювали свої права, прийшли з дуже різним досвідом. Наприклад, у Російській імперії від 1915 р. активно проводилася т. зв. русифікація Польщі, однією зі складових якої було гоніння на католицьку церкву та католиків⁹. Зважаючи на те, що релігійна ідентичність в тогочасних поляків доволі яскраво виражена – одним з початків польського жіночого руху були саме католицькі підпільні

⁹ Денисов Ю. *Россия и Польша. История взаимоотношений в XVII—XX веках*. М.: ФЛИНТА, 2012. С. 453.

організації та релігійна соціальна діяльність¹⁰. Так, наприклад, заможні польки організовували благодійні заходи та різноманітні акції, аби допомогти членкиням заборонених католицьких орденів знайти осередок для життя чи замаскувати католицькі монастирі під виглядом майстерень чи ферм¹¹.

Рух за права жінок на території розділеної Польщі загалом починався саме від верхів – заможні землевласниці, в яких були яскраво проявлені польська національна та католицька релігійна ідентичності, мали якісну освіту та саме вони першими почали підіймати питання рівних прав з чоловіками на роботу та освіту¹².

Тут можна провести паралель із єврейським жіночим рухом, адже, як далі буде розглянуто у роботі, ідеї нового єврейства так само, в першу чергу, наслідували саме єврейки із заможних родин та з гарною освітою. Водночас, для єврейського жіночого руху характерною вважається мова їдиш¹³, яка також використовувалася у прогресивних сіоністських колах, втім також була мовою малоосвічених народних мас. Таким чином в своїй діяльності вони, з одного боку, чітко артикулювали єврейську специфіку руху та ідей, а з іншого – робили можливим читати та вникати у свою творчість та промови менш освіченим єврейкам.

Така опіка над людьми зі складною долею була також характерна і для польського жіночого руху на Галичині: утворювалися різноманітні спілки та союзи жінок, що їздили селами та розповідали селянкам про культуру, давали заняття з правил гігієни та догляду за дитиною, педагогіки та релігійної освіти. У подібні спілки здебільшого входили землевласниці, що займалися пошуками фінансування, а часом самі ставали спонсорками, а також інтелектуалки, що знали на різних

¹⁰ Ніколаєнко О. *Жіночий рух у Польщі на початку ХХ ст.* // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини, вип. 11. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2013. С. 144

¹¹ Ніколаєнко О. *Жіночий рух у Польщі на початку ХХ ст.* С. 144-145

¹² Там само, с. 143-144

¹³ Lisek J. Polska niepodległość a działalność żydowskich feministek i poetek jidysz. // *Teksty drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja*. N. 3, 2019. S. 211-213

освітніх напрямках, наприклад, філологині, соціологині та докторки¹⁴. З більшою появою подібних організацій (у різноманітних форматах – соціальних організацій, літературних та просвітницьких гуртків, профспілок) виникали наприкінці ХІХ ст. і поодинокі публікації за права жінок у пресі, що на початку ХХ ст. вже переростали у окремі колонки чи окремі газети. Тут важливим моментом є поява у 1908 р. у львівській польській щоденній газеті *Kurjer Lwowski* колонки “*Głos kobiet*”¹⁵, адже значно пізніше, у 1930 р., у сіоністській щоденній газеті *Хвіля* так само з’явиться колонка “*Głos kobiet*”¹⁶, що писатиме про громадські права жінки, можливості та професії. Враховуючи доволі близький культурний контекст емансипованих польок та єврейок, можна припустити, що якщо це була не пряма відсилка – то, принаймні, акцент на спільності публікованих ідей та думок.

Важливим, також, в даному питанні є рух за жіночу освіту. Це також риса спільна для польського та єврейського жіночого руху наприкінці ХІХ-початку ХХ ст. Школи для дівчат, насправді, були доволі поширеним явищем вже в останні роки ХІХ ст. Рейчел Манекін у своїй праці описує те, що в єврейських спільнотах такі школи з’являлися на протигагу початковим школам для хлопців, втім якщо для хлопців була створена можливість продовжувати навчання, то, на той період, вища освіта для дівчат ще не була надто поширена¹⁷. В польській спільноті, в свою чергу, відкриттям шкіл для дівчат та у селах займалися вже безпосередньо самі членки жіночих організацій¹⁸. Втім, з початковою освітою не було великих труднощів та основним полем протистояння тут була саме університетська освіта – на території

¹⁴ Ніколаєнко О. *Жіночий рух у Польщі на початку ХХ ст.* С. 146

¹⁵ Myśliński J. *Prasa polska w Galicji w dobie autonomicznej (1867-1918)* // *Prasa Polska 1864-1918*, red. J. Łojek. Warszawa, 1976. S. 144

¹⁶ Łętocha B. “*Chwila*”: *gazeta żydów lwowskich* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lwow.com.pl/rocznik/chwila.html> (13.12.2020)

¹⁷ Manekin R. *The lost generation. Education and female conversion in fin-de-siecle Krakow*. S. 194, 196

¹⁸ Ніколаєнко О. *Жіночий рух у Польщі на початку ХХ ст.* С. 144

Галичини активізація жіночих рухів почалася саме з вимоги рівних прав на вищу освіту¹⁹.

Польський жіночий рух, почавшись із кількох розрізнених громадських організацій, після I світової війни перетікає у більш організовану соціальну, просвітницьку і навіть політичну діяльність, стаючи важливою частиною суспільного розвитку Польської Республіки²⁰. Для єврейського жіночого руху в той самий період були характерні лише просвітницька та благодійна діяльність, політичний фактор був доволі унікальним, та лише одиниці жінок брали участь у політичній діяльності, що буде розглянуто далі. Те, що переважали саме ці аспекти, можна пояснити саме культурним фактором: в єврейському суспільстві традиційно йде доволі великий акцент на освіту, а ідеали жінок, описані в Торі, вчать піклуватися про хворих та немічних, допомагати членам своєї спільноти.

Український жіночий рух в Галичині навіть на своїх перших кроках носив яскравий національний характер, що не настільки яскраво простежувалося у польському та єврейському²¹. Таке забарвлення він мав через те, що даний період був дуже багатий на українські національно-політичні рухи і жіночі спілки та організації завжди розвивалися із ними паралельно, або навіть як їх складова²².

Найвідомішою та найчисельнішою організацією того періоду був Союз українок. Свої початки організація брала як не-політична, та проводила більшою мірою просвітницьку та гуманітарну діяльність. Водночас, СУ був набагато чіткіше організований, ніж подібні єврейські чи польські організації – він мав чіткішу структуру, а обов'язки розподілялися між відділами, що робило роботу СУ ефективнішою.

¹⁹ Ніколаєнко О. *Жіночий рух у Польщі на початку ХХ ст.* С. 144

²⁰ Там саме, с. 148

²¹ Дядюк М. *Змагання за представницьку рівність: політична діяльність жінок у міжвоєнній Галичині // Українські жінки у горнілі модернізації.* За заг. ред. О. Кісь. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. С. 176

²² Богачевська-Хом'як М. *Білим по білому. Жінки у громадському житті України 1884-1939.* С. 24.

Водночас, польські та єврейські організації радше функціонували на ідейності, а не на чіткій структурі. Лише згодом подібний формат відобразиться також у діяльності Союзу єврейських жінок та WIZO. Союз українок, в свою чергу, чим далі – тим більше політизувався, поки остаточно не набув саме політичного виміру. Втім, навіть у політичній царині його діячки проявили себе як сильні лідерки, ще раз підтверджуючи те, що жінки не дарма відстоюють власні права.

Важливо, що питання вищої освіти для українок та єврейок було дуже схожим, адже у польських вищих навчальних закладах викладали польською мовою. Також існували певні квоти на те, скільки відсотків українців чи євреїв може вчитися в тому чи іншому закладі вищої освіти. Ясна річ, що для поляків такі квоти були значно вищими²³.

Враховуючи все, що було зазначено вище, варто зробити висновок, що в контексті формування образу нової жінки загалом досвід польського, українського та єврейського жіночих рухів надто не відрізнявся. Були певні культурні та національні особливості в кожного з них, так, наприклад, зміни у польському середовищі відбувалися легше і швидше, в той час як українки та єврейки мали виклики, яких не було у польок. Однак загальні риси розвитку були доволі схожими. Окремі особливості саме єврейського жіночого руху та процес формування образу «нової єврейки» буде розглянуто в наступних розділах цієї роботи. Втім, перед тим варто розглянути ще один аспект, у відповідь на який єврейський жіночий рух загалом зароджується.

1.2. «Новий єврей» та сіоністська ідеологія

В останні роки XIX ст. угорський лікар та сіоністський діяч Макс Нордау* у співпраці із Теодором Герцлем, заснували Всесвітню

²³ Віртуальна прогулянка «Жінки у міжвоєнному Львові». Львівський Центр міської історії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lia.lvivcenter.org/uk/storymaps/woman-interwar-lviv/>. (03. 11. 2020)

* Нордау походив з єврейської родини, а його справжнє ім'я Сімха Мейер Зюдфельд. Втім, сам Нордау чітко артикулював свою німецьку ідентичність, не був юдеєм та не притримувався єврейських традицій. Сплеск його

сіоністську організацію. Основною ідеєю, що транслиувалася у ВСО та загалом через течію сіонізму було переселення єврейського народу на територію Палестини – на той період держави Ізраїль ще не існувало та євреї по всьому світі (як доволі велика кількість етносів – ті ж самі українці – у міжвоєнний період) були бездержавним народом. І сіоністські рухи закликали до того, що євреї світу мусять переїжджати до Палестини та спільно будувати свою державу²⁴.

На той момент у суспільстві існував великою мірою стереотипований образ єврейського чоловіка. Через те, що у традиційній єврейській спільноті вищий соціальний статус мали саме інтелектуали, які були освіченими та займалися вивченням Тори та Талмуду, ті чоловіки, що займалися ручною працею – ремеслами та сільським господарством – часто залишалися поза увагою суспільства. Через це, згідно з найпоширенішим образом єврея у суспільстві, він був кволим та слабким, не вмів нічого окрім як роздумувати над релігійними текстами та не був пристосований до життя. Значною мірою ці стереотипи посилювалися на хвилі антисемітизму, що поширювався Європою перед та під час I світової війни. По всій території Польщі, незалежно від того, під якою країною на той момент окрема частина територій знаходилася, були поширені погроми, гоніння та утиски, спрямовані проти єврейських спільнот. Як відповідь на це, наприкінці XIX ст. та протягом II світової війни з'являється концепція «мускулистого юдаїзму» або «єврея зі м'язами». Піку свого поширення вона досягає саме у міжвоєнний період²⁵.

Концепцію «мускулистого юдаїзму»* вперше проговорює саме Макс Нордау, і попервах вона просто лягає на основні ідеї сіонізму, так мовити, офіційного – в рамках конкретної організації. Тож якщо євреї

зацікавленості єврейським питанням та тяжіння до сіоністських поглядів виникає після справи Дрейфуса (1894 р.) у Франції, яка відбувалася на хвилі антисемітизму та мала великий резонанс у тогочасній Європі.

²⁴ Presner T.S. *Muscular Judaism: the Jewish body and the politics of regeneration*. New York: Routledge, 2007. p. 1

²⁵ Gliński M. *Be Strong and Brave - Jews - Sport - Warsaw*.

* Muscular Judaism (англ.), muskularny judaizm (пол.)

мусять переїхати до Палестини – то вони мусять бути витривалими, сильними та спортивними, аби мати сили обробляти палестинські землі. Щодо жінок, згідно з початками ідеї про «нових єврея та єврейку», також було присутнє особисте бачення Нордау – він говорив про те, що сіоністська жінка, насправді, також мусить бути здоровою, витривалою та підтягнутою. По-перше, через те, що саме вона буде підтримкою та опорою своєму чоловікові на землях Палестини, але головною її задачею було народжувати дітей протягом всього життя, таким чином творячи нову єврейську нацією.

Втім, після I світової війни, сіонізм став не лише конкретною організацією, а доволі поширеним рухом на території Європи в цілому та, зокрема, на території Польської Республіки²⁶. За рахунок цього змінюються і основні його цінності: так, для євреїв важливо їхати до Палестини та будувати нову державу, але як щодо тих, хто не їде? Чи мусять вони надалі терпіти утиски та погроми? Яким чином польське єврейство може проявити себе у суспільстві та спростувати поширені стереотипи? А якщо навіть євреї і виїдуть до Палестини – знань про обробку землі та критики релігійних текстів недостатньо для того, аби побудувати нову державу – як усунути прогалини в освіті? Таким чином на території Польської Республіки у міжвоєнний період «єврей з мускулами» перестає бути суто фермером-землеробом²⁷.

Великою мірою в цей період активізується єврейська молодь²⁸. На той момент все більше єврейських хлопців починають отримувати світську освіту, виходячи у світський простір поза межами єврейської громади, а на фотокартках ми бачимо юнаків, які одягаються по польській моді²⁹. Зовнішньо сіоністські єврейські хлопці починають

²⁶ Gliński M. *Be Strong and Brave - Jews - Sport - Warsaw*.

²⁷ Presner T.S. *Muscular Judaism: the Jewish body and the politics of regeneration*. S. 63

²⁸ Kijek K. *Dzieci modernizmu. Świadomość, kultura i socjalizacja polityczna młodzieży żydowskiej w II Rzeczypospolitej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2017. S. 52

²⁹ Gliński M. *Be Strong and Brave - Jews - Sport - Warsaw*.

виглядати так само, як поляки. Вони є частково асимільованими, втім, із яскраво вираженою етнічною єврейською ідентичністю³⁰.

Якісна світська освіта, з погляду сіоністського руху, не протирічить ідеї того, що найбільшою мрією справжнього сіоніста є переїзд до Палестини. Навпаки – знання з медицини, природознавчих наук, правознавства та економіки допоможуть у розбудові нової держави, а, наприклад, філософія та культурознавство допоможуть у розвитку суспільства, його інтелектуальної складової, творчості та критичного мислення.

Щодо фізичної форми – постає питання того, що лише одним тільки веденням господарства не досягти сили та витривалості в усьому тілі. Тим більше, що часто питання фізичної форми для єврейських хлопців поставало не в контексті майбутнього творення держави, а в контексті цькувань з боку неєврейських однолітків. Таким чином у міжвоєнний період набувають популярності різноманітні спортивні секції, часто, навіть, з боксу чи боротьби. Цікаво те, що по мірі того, як подібних єврейських спортивних клубів ставало дедалі більше – зменшувалася кількість відомостей про цькування, напади чи погроми проти євреїв³¹.

Першим подібним гуртком був спортивний клуб Макавей* у Варшаві, що відкрився ще під час I світової війни. Тут варто зазначити, що основні ідеї та рухи відбувалися активніше саме у великих містах, і мали власну специфіку на периферії, як, наприклад, у Галичині. Як вже було зазначено, таку тенденцію переймають інші локальні ініціативи, створюючи різноманітні спортивні секції – з гімнастики, футболу, легкої та важкої атлетики, та, навіть, шахів – «розумовий» спорт також високо цінувався серед єврейських спільнот³².

³⁰ Див. Додаток 1

³¹ Gliński M. *Be Strong and Brave...*

* Клуб був названий на честь єврейського повстання Макавеїв у II ст. до н. е. та його очільника – Юди Макавея. Ця назва була символічною, адже як Макавеї свого часу боролися проти утисків проти єврейського населення та вийшли переможцями в ході повстання – так і єврейська молодь почувалася не рівною із іншими етнічними групами та воліла позбутися такого ставлення до себе. Втім, цього разу, іншими методами.

³² Gliński M. *Be Strong and Brave...*

У міжвоєнний період на території Польської Республіки (і, зокрема, у Галичині) з'являється низка відділень сіоністської молодіжної організації Гехалуц. На її меті стояло підготувати єврейську молодь до переїзду до Палестини. Втім, їх методи не надто приймалися міським суспільством – молодих хлопців та дівчат, членів організації часто вивозили на великі ферми у сільській місцевості, де вони мусили тяжко працювати, аби тримати в тонусі своє тіло, втамувати складний характер та виховати силу волі. Там молодь жила у поганих умовах, у спільних великих гуртожитках, а сексуальний потяг між хлопцями та дівчатами використовувався все для того ж творення нової єврейської нації – будь яка вагітність схвалювалася, бо це було творення майбутньої нової єврейської нації³³. Мова про романтику та високі почуття в таких ситуаціях не велася, а жінка, нехай і «нова» з точки зору політичного сіонізму, залишалася неосвіченою та об'єктивувалася.

Отже, двома основними складовими для формування образу «нової єврейки» були жіночі рухи у Східній Європі та Польській Республіці, а також сіоністський рух, метою якого, в даний період, було творення «нового єврея».

В рамках першого єврейські жінки все одно залишалися маргіналізованими – вони мусили робити більше зусиль на шляху до світської вищої освіти чи політичної діяльності. Окрім певних утисків з боку польського уряду, на заваді цьому часто ставало несприйняття активної жіночої ролі суспільством та традиційні устої єврейської спільноти, в яких роль жінки надалі вбачалася, як роль господині, дружини та матері.

Неможливо сказати, чи в рамках сіоністських рухів (згідно з тим, як це планувалося на початках), жінка мала більше прав чи почала сприйматися як вільна і незалежна постать. Втім, з появою сіонізму,

³³ Mickutè J. *Making of the Zionist Woman: Zionist Discourse on the Jewish Woman's Body and Selfhood in Interwar Poland*. // *East European Politics, and Societies, and Cultures*, Volume XX №10. SAGE Publications, 2013. P. 17

єврейська спільнота починає значно відходити від традиційності. Євреї починають виходити за межі своєї спільноти у загальний багатокультурний простір: отримувати світську освіту, вдягати світський одяг, спілкуватися та писати польською, мати світські професії.

Саме тому те, як виглядав образ «нової єврейки» зрештою – не відповідає повною мірою жодному з цих двох факторів. Нова єврейська жінка формувалася на межі єврейської традиції та загального контексту жіночих рухів. На початках найбільше образ «нової жінки» артикулювався саме у політичних проектах. Але також це була повсякденна реальність, певні звички, модні тенденції та мистецтво.

Процес формування «нової жінки» та чим він був особливий буде розглянуто у наступних розділах.

РОЗДІЛ II

ОБРАЗ «НОВОЇ ЄВРЕЙКИ» В ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ

У процесі формування певного образу – в даному випадку образу більш прогресивної єврейської жінки – мусить існувати кілька факторів. В даній роботі вони розглянуті з боку суспільної думки та з боку особистого досвіду сучасниць. В першу чергу, у цьому розділі, буде досліджено, як саме цей образ конструювався у суспільстві – шляхом засобів масової інформації та реклами, якою саме нову жінку загалом та нову єврейку зокрема показували у статтях, які риси вважалися їй притаманними, як вона мала виглядати і поводитися. У розділі проаналізовано основні джерела, що впливали на формування публічної думки та поглядів та досліджено аспекти, що були притаманні саме єврейській спільноті.

У міжвоєнній Галичині існували окремі єврейські газети, наприклад, Хвіля – сіоністська газета з окремою колонкою для жінок, та Ева – жіноча єврейська газета. Перша публікувалася у 1919-1939 рр. та виходила щоденно³⁴, друга – у 1928-1933 рр. та виходила щотижнево³⁵. Їх можна вважати найпоширенішими джерелами, де транслювався образ єврейської жінки через великий наклад та територію поширення (меншою мірою образ транслювався в художній літературі та музиці). Втім, варто зазначити, що велика кількість статей, що публікувалися у цих газетах, не розділяли польського та єврейського читача, отже частина з них передруковувалася у кількох виданнях без прив'язки до етнічної групи. Рекламні оголошення та статті про зовнішній вигляд часто не згадували саме єврейську жінку, а, радше, жінку, що живе у

³⁴ Prokop-Janiec E. *Chwila*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Chwila> (11.12.2020)

³⁵ Łozowska-Marcinkowska K. *Sprawy niewieście. Problematyka czasopism kobiecych Drugiej Rzeczypospolitej // Prasa kobieca na tle czasopiśmiennictwa Drugiej Rzeczypospolitej*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010. S. 84

Польській Республіці. Таким чином єврейська жінка могла в культурному сенсі відчувати себе полькою, а її етнічна ідентичність – єврейська – не заважала мати польську національну та, частково, культурну ідентичності³⁶. Однак, навіть фактор того, що образ нової єврейки транлювався майже без відмінностей від образу польки чи українки, вже показує яскраві зміни в устрої єврейської спільноти та її ставленні до жінок. Метою даного розділу є простежити, як змінився образ єврейської жінки в міжвоєнний період та чи були в нього яскраві відмінності від жіночих образів інших етнічних спільнот, що транлювалися у публічному просторі.

Важливо розуміти, що зміни в суспільстві – це тривалий процес і неможливо говорити про те, що концепція нового єврейства виникла швидко і чітко. Тим більше, якщо ми говоримо про нову єврейку, адже її образ виникав не самостійно, а радше як відповідь появи нового, мускулистого єврейського чоловіка, а також, як відповідь на нові світові ідеї і рухи. Варто, також, зазначити, що єврейська спільнота сама по собі не була однорідною – були ортодоксальні євреї та ортодоксальні родини, релігійні польськомовні родини, а також ті, хто обирали польську мову, не були надто релігійними та часто культурно знаходилися на пограниччі єврейської та польської культур. Згадані вище газети цікавили, в першу чергу, двох останніх і говорити про суттєві зміни також можна лише щодо саме цих типів єврейських родин.

Варто зазначити, що суспільство не одразу сприймає нові ідеї – спочатку з'являються ідейні лідери, чи в даному випадку – лідерки. Саме так відбувалося становлення нових єврейок. Найяскравішими з них на території міжвоєнної Галичини можна назвати Ружу Мельцерову, Цецилію Кляфтену, Пуа Раковську, Рахелю Корн та Дебору Фогель,

³⁶ Wierzbieniec W. *The Processes of Jewish Emancipation and Assimilation in the Multiethnic City of Lviv during the Nineteenth and Twentieth Centuries* // *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. 24, Lviv: A city in the crosscurrents of culture, 2000. S. 234.

діяльність та внесок яких буде детальніше розкрито далі у цій роботі. І, як наслідок їхньої діяльності*, відбувається другий етап формування образу нової єврейки – це зміна поглядів у суспільстві, що є прийнятним чи неприйнятним у поведінці жінки, які соціальні ролі артикулюються суспільством як «суто жіночі» і чи допускається вона у «чоловічий» простір. Частково ці зміни простежуються у творчості та працях тогочасних єврейок. Саме на підставі їхніх ідей ми можемо говорити про саме єврейський досвід і наскільки він був унікальним. Часто ми бачимо ці зміни у засобах масової інформації – газетних статтях, піснях на радіо, виставах, які не завжди писалися саме єврейками чи виключно для єврейок. Тому, варто зазначити, що другі не завжди транслюють образи для конкретної етнічної групи – часто це є загальні уявлення про «нову жінку» як таку.

Для Галичини (у ХХ ст. загалом і у міжвоєнний період особливо) характерним є наслідування тенденцій, що з'являються у західних регіонах Польської Республіки, як, наприклад, Варшава, та у Парижі, Відні, США – саме вони найчастіше фігурують у газетних статтях, як основні центри моди, громадських рухів чи соціальних течій. Так, наприклад образ успішної американки у львівських єврейських газетах починає з'являтися ще з початку 1920-х років, а вже у середині ми бачимо чітко артикульований і детально описаний образ нової американської жінки³⁷. Цей образ суттєво ідеалізується, втім набагато більше схожий на наші сучасні уявлення про статус жінки у суспільстві, аніж на її реальне становище на той період. Так, наприклад, молода незаміжня американка самостійно обирає своє коло спілкування та романтичні інтереси, на цей вибір батьки не мають безпосереднього впливу. Більше того, згодом вона стає більш мобільна, бо має власне

* Не обов'язково це відбувалося значно пізніше, деякі зміни, як буде простежено далі, відбувалися одночасно з діяльністю окремих жінок.

³⁷ Москалець В. Роль косметичних практик у формуванні образу «нової жінки» в 1920-х роках у Галичині. // Українознавчий альманах. Випуск 6. Київ, 2011. С. 124

авто, за рахунок чого виходить в світ та виїжджає на відпочинок суто у колі друзів³⁸. Вона не прагне швидко одружитися чи ставати матір'ю, а знаходить все більше можливостей для себе, щоб здобути освіту чи побудувати успішну кар'єру³⁹. До слова, це більше не є суто робота покоївкою або вчителькою – тепер вона може обрати шлях в точних чи природознавчих науках, медицині. Як наслідок того, що роками жінки виховували дітей та прививали їм моральні та духовні цінності – жінка стає бажаним кадром в культурних та благодійних установах, часто навіть на керівних посадах, адже розуміє контекст питання краще, за чоловіків⁴⁰. Важливо зазначити, що хоч ці статті і публікувалися у Хвилі, втім точно ми не можемо сказати, чи вони були написані єврейками, чи польками, а також, чи публікувалися лише у Хвилі, чи також у польських неєврейських виданнях – вони є доволі універсальними, та несуть розповідний характер, не містять закликів наслідувати такі тенденції. Втім, важливо розуміти, що сама Хвиля є єврейською газетою, а значить їхньою цільовою аудиторією є саме єврейська спільнота. І те, що подібні статті, написані у доволі схвальній манері, неодноразово публікувалися там, говорить про сприйняття та зацікавленість серед єврейських читачів та читачок.

Однак єврейська спільнота – і галицька її частина не була виключенням – стикається з тим, що єврейське суспільство великою мірою побудовано на традиціях. Єврейська жінка мусила одружуватися з чоловіком з єврейської спільноти та не могла вийти заміж за когось з-поза свого соціального статусу. Зважаючи на велику кількість традицій та правил, наприкінці ХІХ-початку ХХ ст. навіть була поширена практика, коли єврейські дівчата втікали з батьківського дому аби вихреститися і таким чином мати можливість ці правила обійти і не

³⁸ *Młoda kobieta ostatniej doby* // Chwila. Lwow, 28.05.1932, s. 9.

³⁹ *Jak pracują kobiety w Ameryce?* // Chwila. Lwow, 01.02.1927, s. 3

⁴⁰ Ibid.

дотримуватися їх⁴¹. В таких умовах виникнення образу «нової єврейської жінки» мусило мати інші особливості, порівняно з образом «нового єврейського чоловіка». Як поведінка та соціальна роль єврейок, так і їх зовнішній вигляд були зумовлені не лише їх статусом у суспільстві чи звичками того часу, але, великою мірою, саме традиційною складовою, набагато вагомішою, аніж в польок чи українок⁴². Звісно, в українській традиції, наприклад, також дуже багато аспектів залежали від традиційного фактору – молодь також часто не обирала собі пару, це була домовленість між батьками; а від дівчини очікувалося виконання соціальних ролей матері, господині та дружини⁴³. Ще на початку ХХ ст. традиційний устрій, під впливом нових ідей та соціальних змін, починає потрохи відступати і у міжвоєнний період цей процес значно прискорюється. Тому саме в цей час починає чіткіше формуватися образ нової жінки в цілому, незалежно від етнічної приналежності. Жінки ще за часів війни працюють журналістками та стенографістками, що мало значно менше поширення до війни⁴⁴. Саме під час війни, також, активізується соціальна діяльність. Для єврейських жінок в цей період характерною відмінністю є більше поширення освіти для дівчат⁴⁵. Це яскраво демонструє, що, не зважаючи на традиційність, зміни у ставленні до жінки насправді відбувалися.

У даному розділі ми розглянемо та проаналізуємо, як саме та в яких сферах життя артикулювалися зміни в статусі єврейської жінки у публічному просторі.

⁴¹ Manekin R. *The lost generation. Education and female conversion in fin-de-siecle Krakow*. S. 234

⁴² Lisek J. *Peruka, chodaki i jedwab – poetyckie sukienki w jidyszowej szafie* // Rita Baum, zima 2011, s. 19.

⁴³ Кісь О. *Подружні стосунки в українській селянській родині кінця ХІХ — початку ХХ століття* // Українські жінки у горнілі модернізації. За заг. ред. О. Кісь. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. С. 8, 11, 13.

⁴⁴ Бежук О., Байдак М. *Українське жіноцтво в роки Першої світової війни: спектр суспільних ролей*. С. 78-106

⁴⁵ Manekin R. *The lost generation. Education and female conversion in fin-de-siecle Krakow*. S. 194, 196

2.1. Тілесність

У міжвоєнний період загалом змінюється сприйняття тіла жінки – приходить нова мода, що починає розвиватися та кардинально змінюватися кожні 7-10 років, більша перевага починає надаватися практичним та зручним речам – спочатку зникають пишні та важкі сукні, а потім спідниці стають коротшими та зручнішими. Більше того, під час Першої світової війни жінки починають носити штани, що раніше було неприпустимим, а у міжвоєнний період активно використовується в нових модних течіях⁴⁶. Ще до війни світом починають поширюватися емансипаційні процеси, як, наприклад рух суфражисток, і вже частково завдяки ним жінка перестає лише тільки опікуватися домашнім вогнищем і починає сприйматися також і як сексуальний суб'єкт, як незалежна від чоловіка постать. Міжвоєнний період зберігає та укріплює цю тенденцію – образи звільненої жінки починають бути більше тиражовані у медіа та популярній культурі. Це відбувається одночасно з емансипаційними процесами, що і далі тривали.

По галицькій єврейській пресі цього періоду можна простежити, як за 1920-1930 рр. змінюються уявлення про тіло жінки. Протягом кінця 1910 рр. та на початку 1920 рр. проговорюється той факт, що жінка, навіть така, що має голос у суспільстві, має зовнішньо залишатися еталоном чистоти та скромності, її зовнішній вигляд не так важливий, як те, яка вона матір та дружина, а її місце – це вдома, поруч з дітьми та чоловіком⁴⁷, але вже з другої половини 1920 рр. образ жінки в тих самих виданнях починає набувати сексуального характеру (хоча, водночас із тим висміюється образ збоченого чоловіка, який не може тримати свої бажання під контролем)⁴⁸, наприклад, у художніх нарисах може

⁴⁶ Кибалова Л., Гербенова О., Ламарова М. *Мода между двумя мировыми войнами* // Иллюстрированная энциклопедия моды. Пер. И. Ильинской и А. Лосевой – Прага: Артня, 1987, 608 с.

⁴⁷ *Piękność* // Przegląd poniedziałkowy. Lwow, 16.11.1920; *Małżeństwo* // Przegląd poniedziałkowy. Lwow, 23.05.1922.

⁴⁸ *Piękna kobieta* // Chwila. Lwow, 05.08.1926

описуватися оголене жіноче тіло, його оцінюють по тому, наскільки воно підтягнуте, чи доглянута шкіра, чи добре волосся⁴⁹. Подібні нариси, в своїй більшості, тоді ще не писалися євреями або поляками, часто були перекладені з російської, німецької чи французької. Втім, як це вже згадувалося раніше, показовою є навіть сама наявність розмов про жіноче тіло у сіоністській пресі.

Спорт. Спочатку, в цей період, еталоном жіночої фігури є округлі пишні форми⁵⁰, однак доволі швидко він змінюється на популярний у світі на той момент стиль “garçonne”*, який полягав у прагненні до андрогінності, відмові від «пісочного годинника» у фігурі, та спробах наблизитися до параметрів хлопчика-підлітка (звідки і пішла назва)⁵¹. Для цього періоду характерне прагнення фігури-прямокутника: стегна, груди і талія приблизно однакові в обхваті, тонкі руки і ноги, плоскі груди і живіт, що досягалось спеціальними корсетами та заняттями спортом. Доволі швидко такий образ починає ставати модним і на Галичині і якщо «новий єврей» стає більш фізично активним⁵² – єврейка також.

Важливо зазначити, що метою, з якою жінка займалася спортом, була, в першу чергу, підтягнута фізична форма, водночас, заняття спортом могли слугувати як форма соціалізації. Втім, змагатися на рівні з чоловіками все ще залишалося неприйнятним⁵³. Таке ставлення було поширене не тільки у Польській Республіці, адже велика кількість статей про спорт та здоровий спосіб життя були у перекладі з британських та американських видань. Основна ідея того, що не варто змагатися з чоловіками, полягала в тому, що не варто підривати статус чоловіка та

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

* Хлопчачий (фр.)

⁵¹ *Fashion history timeline* [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <https://fashionhistory.fitnyc.edu/1920-1929/> (07.09.2020)

⁵² Mikołaj Gliński. *Be Strong and Brave - Jews - Sport* – Warsaw; Presner T.S. *Muscular Judaism: the Jewish body and the politics of regeneration*. P. 112, p. 130

⁵³ *Sport a piękność kobieca*. // Chwila. Lwow, 22.11.1930

його віру в себе⁵⁴. Це також було аргументовано тим, що жінка для чоловіка століттями була партнеркою і підтримкою, а тому не може навіть у спортивній сфері ставати його суперницею.

Ще одним аргументом «за спорт» стає мода на молодість. Більшість статей про моду, еталони краси та, навіть, реклама є зосереджені на тому, що, втрачаючи молодість, жінка втрачає і красу як таку. В свою чергу, основним засобом аби її втримати є саме заняття спортом⁵⁵.

Ідея постійного контролю ваги тіла також набуває більшого поширення. Згідно з порадами американської акторки Джанетт Макдональд, чії «правила краси» були опубліковані у львівській газеті у 1932 р., жінка має точно знати свою ідеальну стабільну вагу, зважуватися щодня та не давати їй змінюватися в жодну сторону. Також найголовнішими частинами тіла вона називає коліна та руки, тому що їх розміри неможливо скорегувати корсетом. Тому особливу увагу треба звертати саме на фізичні вправи для рук і ніг, щоб ті залишалися стрункими⁵⁶.

Однак надто накачані м'язи теж не вписуються в модні тенденції, тому не варто займатися спортом надто старанно⁵⁷, а також варто приділяти увагу лише його «жіночним видам»: танці, велосипедні прогулянки, гра у бадмінтон, а взимку – ковзани та лижі. Однак, найбільш рекомендованим жінці спортивним дозвіллям були довгі піші прогулянки, що окрім помірного фізичного навантаження, «пробуджували в ній любов, думки та розуміння до природи, що її оточує»⁵⁸. Подібна апеляція до духовності також відповідає і єврейській культурі, що пояснює наявність таких статей у сіоністській пресі. Адже, не зважаючи на те, що релігія – це справа чоловіків, втім більшість

⁵⁴ *Sport a piękność kobieca...*

⁵⁵ *Sport a piękność kobieca...; Kobieta dojrzała // Przegląd poniedziałkowy. Lwow, 03.02.1925; Od gimnastyki – do tańca. // Chwila. Lwow, 31.05.1927.*

⁵⁶ *Każda kobieta może być piękną // Nowiny poranne. Lwow, 04.10.1932*

⁵⁷ *Sport a piękność kobieca...*

⁵⁸ *Ibid.*

єврейських сімей все одно були духовними і саме жінка пильнувала, аби ця духовність зберігалася та насаджувалася вдома.

Ідеальними фізичними навантаженнями вважалися ті, після яких жінка відчувала би легку втому, але все ще готова була в доброму гуморі зустрічати чоловіка вдома наприкінці робочого дня. Вона також не мала бути настільки втомлена, що не змогла би підтримувати світську бесіду чи приймати гостей. Дім в її житті все ще залишається важливішим фактором, аніж спортивне дозвілля.

Засоби догляду. Коли ми говоримо про засоби догляду за обличчям, волоссям та тілом – мова йде не лише про косметику, хоч ця й займає в цьому питанні не останнє місце. У гонитві за модними течіями з Франції та США з'являються нові засоби та поради.

Жінка з середнього класу цього періоду багато часу проводила на свіжому повітрі: згадані вище заняття спортом, прогулянки з подругами та дітьми, у містечках – ведення домашнього господарства. Під впливом сонця та повітря її шкіра надто засмагала, та ставала не такою доглянутою, а тому у великих кількостях з'являються сонцезахисні засоби⁵⁹. Водночас, верхом майстерності у догляді за собою є збереження рівного засмаглому тону шкіри незалежно від сезону та погодних умов, у чому жінці допомагають креми, які, якщо вірити рекламі, зберігають засмагу навіть взимку⁶⁰.

Культура догляду за шкірою обличчя та тіла стрімко розвивається. Приходить розуміння, що недостатньо виправити недоліки декоративною косметикою, а треба лікувати проблему зсередини. Згодом, внаслідок цього, і на галицькому ринку з'являється різноманітна доглядова косметика як імпортна і більш дорогої категорії (наприклад, американська Elizabeth Arden⁶¹), так і польського виробництва

⁵⁹ *Kobieta dojrzała...*

⁶⁰ Chwila. Lwow, 28.06.1930

⁶¹ Chwila. Lwow, 11.06.1934

(наприклад, Lokalon⁶²), в той час як декоративна косметика потрохи втрачає свою популярність, найбільш вживаними залишаються лише пудри та помади (і навіть їх треба наносити зовсім трохи⁶³), які би підкреслювали природню красу, а не перемальовували обличчя наново. Так, наприклад, найчастіше зустрічається пудра польського виробництва Pani Puder, яка матує та освіжає шкіру, але не змінює її кольору⁶⁴. І хоч продукт був місцевий та доволі доступний – в своїй рекламі Pani Puder наголошували, що створюють косметику за модною французькою рецептурою, чим ще більше звертали на себе увагу тогочасних модниць.

Популяризуються, також, засоби для омолодження шкіри, які мали би в комплексі зі спортом створювати вражаючий ефект⁶⁵. Це не тільки креми від зморшок, але й засоби для підтяжки шкіри в домашніх умовах – маски для обличчя та резинки від другого підборіддя⁶⁶. У колонках для жінок також рекомендують втриматися від виснажливої розумової роботи та зайвих хвилювань, адже вони спричиняють появу зморшок навколо очей та на лобі⁶⁷.

Еталоном краси в макіяжі стає природність: жінка, по якій видно, що вона достатньо відпочиває, яка не нервується понад міри. Її очі блищать, а під ними немає синців. З'являється все більше засобів догляду за волоссям, бровами та навіть сироватки для вій⁶⁸.

Зважаючи на те, що серед жінок, навіть у єврейській спільноті, з'являється все більше тих, хто самостійно заробляє на життя – окрім кремів для обличчя починають, також, з'являтися креми для рук. Жінки в той період здебільшого працюють кравчинями, продавчинями або в цехах та на фабриках. В єврейській спільноті це було пов'язано також з тим, що в традиційній культурі вчитися та мати якусь розумову

⁶² Chwila. Lwow, 20.11.1934

⁶³ *Każda kobieta może być piękną...*

⁶⁴ Chwila. Lwow, 11.06.1934; Chwila. Lwow, 01.09.1934

⁶⁵ *Kobieta dojrzała...*

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.; *Kobieta mistrzem gry w szachy.* // Chwila. Lwow, 13.02.1922

⁶⁸ *Kobieta dojrzała...*

працю мусили чоловіки – вони вивчали Тору та Талмуд, займалися трактуванням і саме така діяльність рахувалася для чоловіка найповажнішою, а жінки в той час, здебільшого, вели господарство та займалися домом. Через ручну роботу різноманітні креми для рук були засобом аби підтримувати охайний зовнішній вигляд навіть в деталях.

Одяг. В питаннях одягу Польська Республіка і, відповідно, Галичина так само наслідували Францію, Великобританію, США. І хоча на модну тематику у 1920-1930 рр. друкувалося доволі багато статей, то в Хвилі, в першу чергу, пишуть про те, що жінка не мусить гнатися за модними тенденціями, але ставитися до моди та одягу з холодним розумом та практичністю, висміюються жінки, що купують забагато речей чи надто захоплюються прикрасами⁶⁹. Надмірне захоплення модою також порівнюється із залежністю, а жінка – з полоненою, яка за власної волі вже не може від цього звільнитися⁷⁰. На противагу гонитві за модними тенденціями приводиться стриманий та охайний вигляд, доглянуті речі, що гарно та зі смаком поєднані між собою⁷¹. Втім, Хвіля не була модним журналом і подібні філософські роздуми щодо моди можна зрозуміти. Трохи інакше виглядає ситуація з Євою, хоча тенденція все ще зберігається – жінці радять тримати стиль та елегантність, а не гнатися за кожною модною новинкою⁷². Подібна ситуація черговий раз підкреслює, що цільовою аудиторією подібних статей був саме середній клас, та, як наслідок, перші жінки, хто відповідали образу «нової єврейки», походили саме з нього.

Втім, гардероб та прикраси – це все ще головний спосіб, в який можна справити враження на чоловіків. Ідея жінки, як прикраси для свого чоловіка не зникає остаточно⁷³. І хоча в цей період в одязі стиль “garçonne” завоював більшість Європи – в єврейській галицькій

⁶⁹ *Najniebezpieczniejsza kobieta.* // Chwila. Lwow, 05.01.1929

⁷⁰ *Na modny temat słów kilka.* // Chwila. Lwow, 19.07.1930

⁷¹ *Jaka powinna być idealna żona?* // Chwila. Lwow, 19.01.1932

⁷² R. Melcerowa, *Kobieta przyszłości.* // Ewa. Pismo tygodniowe. R. 4, nr. 37. Warszawa, 1931. S. 2.

⁷³ *Małżeństwo...*

спільноті пропагувалася жіночність, відхід від брюк та костюмів, повернення до фасонів початку ХХ ст., але в більш комфортній адаптації – сукні не мали стримувати рухів, ставали більш зручними та виглядали природньо. З цим пов'язана чергова поява великої кількості кравчинь-жінок – вони з власного досвіду розуміли, що буде більш чи менш зручним для іншої жінки⁷⁴.

Водночас, у цей період відбувається подія, що стала вельми важливою для прогресивного єврейського жіноцтва. У 1928 році єврейська громадська діячка Пуа Раковська⁷⁵, що була однією з перших лідерок жіночих рухів на території Галичини та зробила надзвичайний внесок у розвиток польської системи освіти, переклала на їдиш книгу Віктора Маргеріта книгу «*La Garçonne*»^{76*}. Окрім того, що сюжет книги розповідає про жінку, що дотримується концепції «вільного кохання» та веде легковажний, для того періоду, спосіб життя, в книзі ще й переглядається традиційний погляд на те, ким є жінка в родині та суспільстві. Також у романі активно використовується андрогінний образ жінки – короткі стрижки та брючні костюми. Книга створила надзвичайний резонанс у європейському суспільстві, однак те, що подібна література друкувалася їдишем для польських єврейок – це ще один надважливий аспект формування образу нової жінки саме в єврейській спільноті. Ситуація з їдишем полягає у тому, що якщо раніше він був виключно мовою широких мас, то у міжвоєнний період він стає мовою єврейського модернізму і навіть мовою єврейського фемінізму. Перекладаючи подібну книгу мовою їдиш, Пуа Раковська, в першу чергу, яскраво підкреслила свою єврейську ідентичність, навіть не притримуючись правил чи традицій юдаїзму. Вона говорить про речі, які сприймалися неоднозначно по всій Європі, навіть поза єврейською

⁷⁴ *Na modny temat* // Chwila. Lwow, 11.02.1930

⁷⁵ J. Lisek, *Pua Rakowska i jej walka o prawa kobiet.* // Kwartalnik Historii Żydów, n. 231. Warszawa, 2009. S. 290

⁷⁶ V. Margueritte, *Di boher'te.* Varsha: Sh. Goldfarb, 1928. 362 s.

* *La Garçonne* (фр.) – холостячка, гарсонка, «пацанка».

спільнотою. В такий спосіб вона не лише гучніше проголошує свою позицію, але й транслює приклад іншим єврейським інтелектуалкам, громадським діячкам та мисткиням.

У даний період по всьому світі нові тенденції та розробки у сфері краси розвивалися дуже стрімко. І це, безперечно, відбивалося і на території Польської Республіки та Галичини. Це також був важливий час становлення для «нового єврея» - який не вдягнений у незвичний одяг та замкнений лише у своєму суспільстві, а виходить у світський простір, опановує світські професії та здобуває світську освіту⁷⁷. І єврейська жінка, як наслідок, також починала переймати нові модні віяння та особливості зовнішнього вигляду. Вона також стає більш прогресивною, доглядає за собою, однак навіть у зовнішньому вигляді балансує між новими тенденціями та традицією⁷⁸.

2.2. Соціальні ролі

В єврейській традиції жінка протягом свого життя була залежна від чоловіка або від місцевої єврейської спільноти. Так, за традицією, що описана у Торі, до весілля вона була повністю залежна від батька, а потім переходила під владу свого чоловіка, після смерті якого її утримували або сини, або спільнота. Однак у Східній Європі і, тим більше, у міжвоєнний період, внаслідок змін у світі, змінюється і статус та цілі жінки у суспільстві, а сприйняття соціальних ролей стає суттєво новим.

Стосунки з чоловіками. Як і в зовнішньому вигляді, у стосунках та нормах поведінки моду диктували Франція та США. І на Галичині уявлення про французьких жінок були доволі стереотипними – вони, здебільшого, асоціювалися з вільною вульгарною поведінкою, надмірним споживанням алкоголю та еротичними романами⁷⁹. Водночас

⁷⁷ Kijek K. *Dzieci modernizmu. Świadomość, kultura i socjalizacja polityczna młodzieży żydowskiej w II Rzeczypospolitej*. S. 141-142

⁷⁸ Lisek J. *Peruka, chodaki i jedwab...*, s. 20

⁷⁹ *Młoda kobieta ostatniej doby...*

панувала ідея, що французьки завжди обирають серцем. І хоча для галицької єврейки в пресі пропагувалася зовсім інша норма поведінки – кохання у стосунках починає займати вже важливіше місце.

За єврейською традицією чоловіка для дівчини обрали або її батьки, або ж вони зверталися до послуг свахи. Однак у ХХ столітті дім перестає бути єдиним середовищем, в якому знаходиться жінка – вона здобуває освіту, бере участь в громадській діяльності і поза межами дому зустрічає чоловіків. Через це в пресі 1920-1930 рр. майже не згадується нічого про шлюби за розрахунком або домовленості через сваху. Натомість з'являються статті про флірт та побачення⁸⁰, красиві залицяння і навіть про те, як розірвати стосунки з дівчиною так, щоб не образити її почуттів⁸¹.

У стосунках із чоловіком і, особливо, у подружньому житті, жінка і далі лишається у межах дому, опікується ним та створює затишок для родини. Вона зустрічає чоловіка з роботи, підтримує чистоту та порядок вдома, займається вихованням дітей, готує та пере⁸². Однак її роль навіть в цьому просторі набуває нових рис – вона стає партнеркою своєму чоловікові. Вони можуть мати спільні інтереси та дозвілля, вона може цікавитися наукою або мистецтвом. Через те, що все більше єврейських дівчат починають здобувати освіту у дитинстві, вони входять у стосунки набагато більше інтелектуально розвиненими та цікавими⁸³. І таким чином чоловік отримує не тільки дружину, але й доброго друга та партнера, якого раніше він не мав серед жінок.

Окрім того, що жінка «винна» чоловікові – утримувати дім в чистоті та затишку, бути доброю господинею, вірною дружиною та люблячою матір'ю, з'являється також те, що «винен» чоловік –

⁸⁰ *Kobieta a mężczyzna* // Chwila. Lwow, 15.05.1930

⁸¹ *I to sztuka* // Chwila. Lwow, 01.07.1932

⁸² *Szczescie kobiety* // Chwila. Lwow, 03.12.1926; *Kobieta pracująca, a małżeństwo*. // Chwila. Lwow, 10.01.1927; *Kobieta a mężczyzna...*; *Kobieta, mężczyzna i małżeństwo*. // Chwila. Lwow, 21.05.1930

⁸³ Вараниця А. *Модернізація галицьких євреїв. Ізоляція, асиміляція, освіта*. [Електронний ресурс.] – Код доступу: <https://zbruc.eu/node/63356> (07.09.2020)

залишатися вірним та уникати подружньої зради, приділяти час дітям та допомагати по господарству, задовольняти жінку фізично, проводити з нею час вдома та поза домом*, та найголовніше – забезпечувати її матеріально. Це, в якості основного аргументу, часто дозволяло жінкам йти заробляти самостійно і працююча жінка більше не вважається чимось неприйнятним. Більше того, з'являється практика, коли в родині працюють обоє – і чоловік, і жінка⁸⁴.

Це, на здивування представникам консервативної частини суспільства, не призводить до невиправних негативних наслідків. На відміну від цього, це є одна з причин для розвитку домашньої побутової техніки та її вжитку у все більших кількостях, в тому числі – на території Галичини. Адже працююча жінка все ще має свої традиційні домашні обов'язки. Це змушує її вдаватися до техніки, що спрощує та прискорює процес догляду за домом⁸⁵, як електричні пилососи та плитки. Домівки також стають обставлені скромніше та елегантніше, квартири стають меншими за розміром, і тому витрачається менше часу на їх прибирання та догляд за меблями.

Жінці більше не тільки не соромно працювати – їй більше не соромно бути самотньою. До цього питання в 1920-1930 рр. ставляться доволі обережно і хоч описується кілька нещасливих історій юних дівчат, що відмовилися від всіх пропозицій з боку чоловіків та впевнено обрали кар'єру⁸⁶, але у історіях та новинах про «нових жінок» Америки, Франції та Італії ті не прагнуть раннього одруження, зосереджені на саморозвитку, громадській діяльності та кар'єрі⁸⁷.

Однак, як і у всі роки, найчастіше можна зустріти статті про стосунки чоловіка і жінки під заголовками «Як не втратити любов свого

* У єврейській пресі починає активно наводитися вчення з Талмуду, що чоловік та жінка є Домом одне для одного, а тому не важливо де і в яких умовах – разом вони створюють затишок та комфорт одне для одного.

⁸⁴ *Kobieta pracująca, a małżeństwo...*

⁸⁵ *Taką jest nowa kobieta.* // Chwila. Lwow, 07.01.1933

⁸⁶ *Kobieta samotna. Głos kobiet.* // Chwila. Lwow, 23.05.1931

⁸⁷ *Szczescie kobiety...; Jak pracuja kobiety w Ameryce?..*

чоловіка?» та «Якою мусить бути ідеальна жінка?». Вони, здебільшого, повторюють одні й ті самі істини: жінка мусить бути підтримкою своєму чоловікові – завжди усміхнена та свіжа. Вона не має розбиратися в його зацікавленнях краще за нього, не має близько спілкуватися з його приятелями. Мусить охайно виглядати та встигати з всією хатньою роботою. Подібні статті також говорять про те, що не варто пиляти чоловіка через флірт з іншою жінкою – справді мудра дружина зможе перевести це на жарт, а увагу свого чоловіка – на себе. Не варто забагато розповідати про дітей або проблеми вдома – це суто жіночий простір. Не варто, також, забагато розпитувати про його успіхи на роботі – він сам розповість все, що вважає за потрібне⁸⁸.

Не зважаючи на традиційні подружні устої, з'являється також новий образ – жінки-зрадниці. Вона з'являється здебільшого в художніх творах – жінка, що мала надто багато випробувань у шлюбі і єдиним вирішенням бачить зраду⁸⁹. Або часто навіть не зраджує, але кидає спокусливі погляди на інших чоловіків, поки її обранець не бачить⁹⁰. Така поведінка засуджується, а наприкінці історії описуються глибокі душевні страждання когось з цього любовного трикутника. Найчастіше, саме жінка залишається нещасною⁹¹.

Ще одним новим віянням для цього періоду стали розлучення. В той період в єврейській спільноті з'являється так звана реформатська течія, до якої долучаються навіть деякі рабини. Згідно з їх ідеями, як чоловік і жінка є одружені по закону, так вони можуть і розлучитися законним шляхом та продовжувати жити незалежно один від одного без наслідків з релігійної сторони⁹². Важливо відзначити, що це була суто

⁸⁸ *Jaka powinna byc idealna żona?...; Jak utracić można miłość swego męża?* // Chwila. Lwow, 30.05.1929

⁸⁹ *Nina.* // Chwila. Lwow, 01.01.1920

⁹⁰ *Ślepiec i kobieta.* // Chwila. Lwow, 16.05.1920

⁹¹ *Nina...*; *Podziękowania* // Chwila. Lwow, 02.01.1920

⁹² *Każda kobieta ma prawo do wolnego macierzyństwa.* // Chwila. Lwow, 01.10.1932

єврейська специфіка – між католиками питання розлучення були обмежені та можливі лише у кількох окремих випадках⁹³.

Материнство. Те, якою матір'ю мусить стати «нова єврейка» чітко артикулюється як у статтях про жіночу громадську діяльність, так і у звичайних жіночих статтях-порадниках. Важливо, що з вищим рівнем освіти, з кращим психологічним розумінням себе і навколишнього світу, жінка може дати дітям набагато більше⁹⁴. Жінки передвоєнного періоду в першу чергу слідували за фізичним здоров'ям та розвитком дитини. Освіта ж дитини була у віданні вчителів у школах, гувернерів та рабина. Освічена жінка може самостійно контролювати освітній процес своєї дитини, в них розвивається більш тісний зв'язок, йде контакт не лише на рівні обміну фактами в рамках спільного простору, але тепер ще й думками та ідеями⁹⁵. Жінка починає напряду впливати на культурний та морально-етичний розвиток своєї дитини, а значить – формує цінності наступного покоління⁹⁶.

Відповідно до того, як жінка починає пізніше виходити заміж – вона і народжує пізніше. Це сприяє зменшенню кількості дітей в сім'ї, а це, в свою чергу, допомагає будувати тісніший емоційний зв'язок з кожним з них.

З'являється концепція «свідомого материнства» - жінка може самостійно вирішувати, чи хоче вона дітей. З'являються негласні правила щодо планів на дітей. Наприклад, якщо хтось з пари не хоче дітей – він чи вона мусять попередити партнера до шлюбу, а інакше це буде вважатися обманом⁹⁷. Жінки планують вагітність заздалегідь і навіть мають можливість відвідувати школи для матерів⁹⁸. Все частіше у подружжі працюють і чоловік і жінка, а в родині немає дітей. Яскравим

⁹³ Czerczowycz I. *Miłość, obowiązek i zdrada w małżeństwach galicyjskich drugiej połowy XIX w.* // Emocje w życiu mieszkańców miast na przestrzeni dziejów. Pod red. A. Buczyły, J. Możdżeń, A. Mutrynowskiej. Toruń, 2014. S. 30

⁹⁴ *Taką jest nowa kobieta...*

⁹⁵ Ibid..

⁹⁶ *Kobieta a pacyfizm.* // Chwila. Lwow, 16.08.1930

⁹⁷ *Kobieta a męczyzna...*

⁹⁸ *Jak kobieta żydowska pomaga przy budowie Palestyny.* // Chwila. Lwow, 29.11.1928

подібним прикладом є Ружа Мельцера, політична та громадська діячка⁹⁹. Вона все життя належала до громадських організацій та розвивала власну кар'єру, її чоловік також працював і пара не мала дітей. Ружа Мельцера стала однією з перших єврейок, хто у своїх працях і статтях активно закликають до свідомого материнства та говорять про свободу вибору жінки в цьому питанні.

Повоєнні часи також знімають багато ярликів з людей, що раніше залишалися на маргінесі суспільства. Так, наприклад, в повоєнні часи вже не вважається настільки ганебним як раніше неодруженій жінці мати дитину. Більше того, з'являлися періодичні публічні виступи, що пропонували забрати з загальноживаного лексику висловлювання «позашлюбна дитина», «коханці» та «незаміжня матір» щодо сімей, де матір, або неодружені партнери виховують дитину. Це, на їх думку, мало би сприяти тому, як дитину сприймають в її середовищі та забезпечити їй більш комфортні умови виховання. На підтримку подібних акцій висловлювалися навіть деякі рабини¹⁰⁰.

Важливо зазначити, що сформований наприкінці ХІХ ст. образ Ідише-Маме – владної єврейської матері та дружини, що тримає під контролем свій дім та діяльність чоловіка та дітей – все ще не зникає, і навіть набуває більшого поширення¹⁰¹. Це, зокрема пов'язують з тим, що більш прогресивна та суспільно активна єврейка все ще не може вчитися Торі та відвідувати синагогу разом із чоловіками, а тому свій запал мусить виплескувати вдома, більше опікуючи дітей та займаючись господарством. Дослідниця Йоанна Лісек навіть припускає, що це був спосіб підкреслити тип влади, якого її чоловік не має. Показати, що вона

⁹⁹ Rudnicki S. *Melcer, Róża*. // The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Melcer_Roza. (03.11.2020)

¹⁰⁰ *Każda kobieta ma prawo do wolnego macierzyństwa...*

¹⁰¹ Zylberberg R. *A Idische mame*. [Електронний ресурс] : [пісня]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=msXoInq243c> (11.12.2020)

також має свій простір, у якому може стверджуватися, як чоловік у синагозі¹⁰².

Робота. Не зважаючи на той факт, що кар'єра все ще вважалася більшою мірою чоловічим простором, жінка мала можливості побудувати кар'єру. Варто згадати, що в цей період з'являється велика кількість поетичних та прозових публікацій, особливо єврейськими жінками, однак в даному розділі вони не будуть розглянуті як кар'єра – ці авторки в дуже рідких випадках жили на гонорари і часто паралельно реалізували себе в громадсько-політичному житті¹⁰³. Найвідомішими прикладами серед єврейського жіноцтва були вже згадана Ружа Мельцерова та громадська діячка Цецилія Кляфтенова, про яку ще буде згадано далі.

Якщо говорити саме про професію, то певна кількість жінок, навіть по завершенні Першої світової війни, залишалися працювати на фабриках, втім ця праця не вважалася жіночою ані з точки зору фізичного навантаження, ані в психо-емоційному плані. Жінка, що працює на фабриці, або перебуває у вельми скрутному становищі, або глибоко нещасна в душі¹⁰⁴.

Набагато більш «жіночною» вважалися робота секретарки, продавчині магазину, няні чи вчительки. Так, наприклад, на сторінці оголошень можна знайти чисельні запити про пошуки секретарки на великі підприємства та приватні офіси. Нянь могли шукати на повний день для дітей молодшого віку чи на половину дня для школярів. Важливо зазначити, що це не просто дівчина, яка б приглядала за дітьми, а компаньйонка, яка би допомагала зі шкільною програмою та позакласним навчанням, репетиторством перед іспитами¹⁰⁵ – вимогами

¹⁰² Lisek J. *Jidisze Mame – ciało i mit*.

¹⁰³ *Książki o kobietach i dla kobiet*. // Chwila. Lwow, 22.05.1927; Lisek J. *Pua Rąkowska i jej walka o prawa kobiet*. S. 298; Lisek J. *Dyskurs feministyczny w kobiecej prasie jidysz w Polsce*. // Nieme dusze? Kobiety w kulturze jidysz. Wrocław, 2010. S. 484

¹⁰⁴ *Szczescie kobiety...*

¹⁰⁵ Chwila. Lwow, 02.01.1920

до неї були якісна освіта та знання кількох мов (найчастіше – французька та німецька¹⁰⁶), часто перевагою було також вміння грати на інструментах та навчати цьому дитину¹⁰⁷. Існувала також практика, що в єврейські сім'ї навмисно брали єврейських нянь, якщо діти за певних причин відвідували християнські школи. Таким чином дитину наближали до єврейської культури поза навчальним часом¹⁰⁸.

В сфері медицини жінка перестає бути лише медсестрою, з'являються приватні жіночі лікарські практики, Втім в цей період жінки-лікарі приймають лише жінок і дітей¹⁰⁹. Медсестри, в свою чергу, також освоюють нові поля професії, що раніше вважалися суто чоловічими. Наприклад, наймаються асистентками у стоматології¹¹⁰.

Важливим є той факт, що для жінок з'являється можливість побудувати кар'єру в суто розумовій чи науковій царині, які раніше впускали тільки чоловіків. Це все ще поодинокі випадки, але в міжвоєнний період вже можна зустріти згадки про першу жінку-абіссінолога*, що долучається до наукової експедиції, яка складається суто з чоловіків¹¹¹; або про геніальну шахістку, що грає на турнірах та неодноразово виграла талановитих шахістів-чоловіків¹¹². Втім, незважаючи на їх інтелектуальні досягнення, в пресі згадки про них подаються в поблажливому тоні, а акцент робиться на тому, що якщо в майбутньому вони не досягнуть значного успіху – вони все ще будуть красунями, та матимуть нагоду досягти успіху в шлюбі та материнстві. Однак, чим далі, тим активніше виникає питання, чи може жінка бути рівною чоловікові – в академічній царині, у фізичній праці, спортивних

¹⁰⁶ Chwila. Lwow, 01.01.1920

¹⁰⁷ Chwila poniedziałkowa, Lwow, 13.02.1922

¹⁰⁸ Chwila. Lwow, 01.01.1920

¹⁰⁹ Ibid..

¹¹⁰ Chwila. Lwow, 03.01.1920

* Науковець, що вивчає історію та культуру Абіссинії (сучасна Ефіопія)

¹¹¹ *Pierwsza kobieta abisynolog żydówką.* // Chwila. Lwow, 22.04.1932

¹¹² *Kobieta mistrzem gry w szachy.*

досягненнях чи навіть за соціальним статусом¹¹³. І подібні дискусії створюють під собою основу для активної емансипації в наступні роки як серед галицьких єврейок, так і в цілому на території Польської Республіки.

Незважаючи на те, що працююча жінка досі сприймалася як щось нове та незвичне, а бажання будувати кар'єру аргументувалося в пресі як відчай і страх залишитися незаміжньою¹¹⁴, з'являлися також і праці на захист такої позиції. Так, нова героїня жіночих романів більше не чекає на чоловіка, що змінив би її життя, а щасливим фіналом більше не є вдале заміжжя. Героїня виходить зі свого традиційного простору та починає будувати кар'єру, брати участь в громадській діяльності, а її метою є фінансова та соціальна незалежність. Ці аспекти, втім, не заперечують її права на щасливе романтичне життя і нова героїня романів одночасно щаслива і в кар'єрному і в романтичному просторі¹¹⁵.

Старість. В нових умовах жінка вже не змушена після смерті чоловіка залишатися на забезпеченні спільноти, не маючи жодної власності, як це було прийнято в єврейській традиції раніше. Тепер вдови або літні старі діви також починали працювати – секретарками або гувернантками, залежно від рівня освіти. Зустрічалися навіть випадки, коли літня вдова, отримавши маєток та кошти після смерті чоловіка, продовжувала жити в своє задоволення, одружуючись з юнаком та повністю його забезпечуючи¹¹⁶.

Образ старої жінки навіть певною мірою ідеалізувався – про неї говорили як про достатньо мудру, щоб все знати та розуміти, і втім єврейські жінки на рівні з західним світом навчилися доглядати за шкірою та фігурою та показувати донькам та онукам приклад того, як

¹¹³ *Czy kobieta jest równa mężczyźnie?* // Chwila. Lwow, 10.12.1925; *Kto lepiej zapowiada: mężczyzna czy kobieta?* // Chwila. Lwow, 12.07.1927; *Kobieta, która nadchodzi.* // Chwila. Lwow, 12.08.1932

¹¹⁴ *Szczescie kobiety...*; *Kobieta pracująca, a małżeństwo...*

¹¹⁵ *Sąd nad kobieta żydowską.* // Chwila. Lwow, 13.07.1928; *Gdy kobieta zarobkuje.* // Chwila. Lwow, 31.01.1931; *Książki o kobietach i dla kobiet...*

¹¹⁶ Chwila. Lwow, 01.01.1920

треба слідкувати за собою¹¹⁷. Важливо відмітити, що якщо єврейська матір наближується до своїх дітей, то бабця поводить з ними доволі відсторонено, якщо взагалі контактує.

Водночас, літня жінка, мусить не дати зрозуміти своєму чоловікові, що вона старішає – це ще раз пояснює попит на косметичні засоби проти старіння. Рахеля Корн у своєму вірші «Вік жінки» так і пише, звертаючись до чоловіка: «Не дивись, // заплющи очі долонями // і ми будемо грати в хованки». Навіть по цьому уривку можна припустити, що мова йде саме про вміння приховати перші зморшки спеціальними засобами¹¹⁸.

2.3 Громадська діяльність

Громадська та соціальна діяльність протягом століть були фактором, що відрізняли поважну статусну жінку. І це було властивим як для польської культури (наприклад, опіка над хворими та немічними ще з часів Речі Посполитої), так і для єврейської – згідно з Торою єврейська спільнота мусила брати під опіку сиріт та вдів, навідувати хворих та допомагати по господарству.

Однак з розвитком сіонізму та новими соціальними ролями жінка починає усвідомлювати себе в новому просторі – поза домом. І в цьому просторі також є місце громадській діяльності та благодійності. Відміна в тому, що тепер це робиться не в ключі збереження традиції, а заради вищої цілі, величі єврейського народу та кращого власного соціального становища¹¹⁹.

Сіоністська діяльність. Дуже важливим в житті єврейської жінки стає єврейська культурно-просвітня діяльність, що в деяких аспектах набуває навіть політичного характеру. На противагу чоловічому

¹¹⁷ *Kobieta dojrzała...*

¹¹⁸ Korn R. *Lata kobiety // Moja dzika koza: Antologia poetek jidysz*. Austeria: Kraków, 2019. S. 232

¹¹⁹ Mickutè J. *Making of the Zionist Woman*. P. 4

сіоністському руху виникають жіночі сіоністські організації¹²⁰. З одного боку і далі пропагуючи ідеї опікування домом та дітьми, жінки активно виходять в публічний простір та говорять про єврейське традицію, які зміни вона переживає в умовах повоєнного часу та з якими викликами стикається¹²¹. Основною ідеєю є те, що нова єврейська спільнота є побудована тяжкою працею та високими духовними ідеалами. Її основними частинами є єврейські сім'ї. У стосунках між чоловіком та жінкою мусить з'являтися партнерство, а дитина має виховуватися зі знанням та повагою до єврейських традицій, але не відстороненою від не-єврейського світу. По суті, ідеальна сіоністська жінка ніколи не припиняє своєї роботи, говорячи та поширюючи ідеї сіонізму навіть в себе вдома¹²².

В цей період єврейська преса починає активно звертатися до жіночих образів з Тори, закликаючи приєднатися до єврейських жіночих організацій, аби змінювати своє середовище на краще, як колись це робили Сара, Ревека, Рахіль та Маріам¹²³. З'являється концепція, що в традиційній єврейській спільноті жінка ніколи не була пригніченою – традиції були спрямовані на її захист та гарантії її безтурботного майбутнього. Наприклад, гроші, що давав наречений за свою наречену її батькам – це не прототип купівлі-продажу, а підтвердження серйозності його намірів¹²⁴. Таким чином традиція переповідається в такий спосіб, що єврейська жінка – дружина і мати – стає в ній ключовою фігурою¹²⁵. Адже матір – це та, хто виховує наступні покоління і від її ідей та переконань напряду залежить майбутнє народу¹²⁶.

¹²⁰ Ibid., p. 14; *Kobieta żydowska wobec Żyd. Funduszu Narodowego.* // Chwila. Lwow, 02.12.1924; *Związek kobiet żydowskich we Lwowie.* // 24.06.1925

¹²¹ *Kobieta żydowska wobec Żyd. Funduszu Narodowego...*

¹²² Ibid.

¹²³ *Głos ma kobieta!* // Chwila. Lwow, 27.03.1919

¹²⁴ *Stanowisko prawne i moralne kobiety żydowskiej w starożytności.* // Chwila. Lwow, 03.07.1921

¹²⁵ *Głos ma kobieta!..*

¹²⁶ *Kobieta w samorządzie.* // Chwila. Lwow, 12.11.1932

Діяльність у своєму місті. На тлі сіоністських ідей про виховання нового покоління, постать жінки як захисниці середовища, де її діти зростають, переходить з єврейського простору на ширші маси. Піднімаються питання про те, що є необхідною участю жінок в міському самоврядуванні, адже їх основною метою є створення зручного і безпечного простору для виховання дітей, але, водночас, економічно та соціально розвиненого – щоб забезпечити їм успішне майбутнє та якісну освіту¹²⁷. Жінка також стає головною захисницею культурних та морально-етичних цінностей, які прививає дітям змалку та які може відстоювати на рівні держави¹²⁸.

Єврейська спільнота перестає бути настільки замкненою і тому для благодійності відкривається новий простір. Єврейські жінки закликають одна одну опікуватися бідними та сиротами не-євреями там, де держава не в стані цього зробити¹²⁹.

Жіночими організаціями як у Кракові та Львові, так і по менших містах створюються спеціальні заклади, де допомагають людям в скрутних обставинах: агенції по пошуку роботи, жіночі робітні доми, притулки та сиротинці, дитячі сади для самотніх працюючих матерів¹³⁰. Найбільш відома за своєю діяльністю в соціальній сфері була Цецилія Кляфтенова – громадська діячка, яка займалася заснуванням згаданих притулків. Дітей з єврейських сиротинців у її віданні виховували в дусі патріотизму, втім були і виховні години з єврейської культури та традиції, пояснювалися звичаї та святкувалися релігійні свята. У притулках для людей з інвалідністю створювалися умови, що дозволяли їм комфортно існувати, мати місце для ночівлі та їжу. Саме після заснування частини з притулків її було обрано до Міської ради від єврейської спільноти. Протягом всього життя Цецилія Кляфтенова також

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ *Związek kobiet żydowskich we Lwowie...*

¹²⁹ *Głos ma kobieta!...*

¹³⁰ *Związek kobiet żydowskich we Lwowie...*

займалася відкриттям шкіл для єврейських дівчат, надаючи їм професійну освіту. Таким чином не тільки у своїй власній діяльності вона розділяла нові віяння, втім і передавала їх далі, створюючи простір, після якого єврейські дівчата могли самостійно розвивати кар'єру.

Протягом століть існувала тенденція сприймати жінку як додаток до чоловіка. Однак ХХ ст. несе великі зміни і можна простежити, як навіть в його першій половині ця концепція починає повільно змінюватися. Звісно, в той період надалі існував умовний список вимог до жінки як до порядної господині, люблячої дружини та мудрої матері, поруч із яким є чіткий образ того, як має виглядати ідеальна жінка. Однак все більше підіймається питання її комфорту (в побуті та зовнішньому вигляді) та її важливості у соціальній сфері. Важливо, також, зазначити, що особливістю творення «нової єврейської жінки» був той факт, що не зважаючи на зміни статусу та нові можливості, бути дружиною та матір'ю все ще було найпрестижніше. Змінилося лише те, що тепер це позиціонувалося, як власний добровільний вибір. Таким чином «нова єврейка» відповідала тенденціям та віянням того часу у побуті та зовнішньому вигляді, так само відстоювала свою соціальну позицію та поважалася спільнотою, однак, в першу чергу, все одно залишалася дружиною та матір'ю.

Очікування від єврейської жінки в цей період були доволі неоднорідними – з одного боку від неї очікували наслідування модних тенденцій Франції та Америки у смаках, догляді за собою та одязі. Водночас, в поведінці вдома, соціальній та благодійній діяльності вона мусила залишатися скромною та тімідною, відданою та вірною своїй спільноті та родині, як старозавітні Рахіль та Міріам.

РОЗДІЛ ІІІ

«НОВІ ЄВРЕЙКИ»: ДОСВІД СУЧАСНИЦЬ

Процес становлення «нової єврейки» відбувався значно повільніше, аніж «нового єврея». Якщо про других, як було згадано рашіше, перші, хоч і поодинокі, згадки з'являються ще в першому десятиріччі ХХ століття¹³¹, то про подібні прогресивні настрої серед жінок інформація з'являється, здебільшого, після Першої світової війни та поступово набираючи силу протягом всього міжвоєнного періоду¹³².

Дослідниця Йоланта Мікут, що спеціалізується на гендерних та єврейських студіях, в одному зі своїх інтерв'ю стверджує, що на території Галичини в міжвоєнний період були окремі діячки, хто, справді, одними з перших та на власному прикладі почали нести в маси ідеї фемінізму, соціальних змін у житті жінки та відмови від частини постулатів традиційного суспільства¹³³. Водночас, варто розуміти, що кожна з цих жінок була першопроходницею і подібний статус жінки у суспільстві, на той момент, ще не був повсюдною річчю. Так, наприклад, у Варшаві жіночі рухи розвивалися набагато активніше, тоді як на периферії це був радше унікальний досвід.

Середовище також мало сприятливий вплив на появу «нових єврейок» у Галичині. Найвідоміші з них походили з більших міст як Львів, Тернопіль, Станиславів та Коломия. Такі міста самі по собі були більш прогресивним осередком ніж села чи штетлі, а тому і суспільні зміни в них відбувалися швидше. Так, у великих містах були більші можливості – більша кількість шкіл, університети, преса та єврейські

¹³¹ Presner T. S. Muscular Judaism. *The Jewish body and the politics of regeneration*. P. 1

¹³² J. Mickutė, *Making of the Zionist Woman: Zionist Discourse on the Jewish Woman's Body and Selfhood in Interwar Poland*. P. 1

¹³³ K. Markusz, J. Mickute, *Wciąż trzeba walczyć o prawa kobiet*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jewish.pl/pl/2016/08/08/wciaz-trzeba-walczyc-o-prawa-kobiet/>. (03.11.2020).

організації. Водночас, у 1918 році у Польській республіці жінки отримали активне та пасивне виборче право¹³⁴. Оскільки традиційна єврейська освіта у хедерах та єшивах не передбачала освіти для дівчат* – вони частіше за єврейських чоловіків отримували світську шкільну та вищу освіту, наукові ступені та професійну освіту¹³⁵.

Більша частина єврейських соціальних, політичних та мистецьких діячок, що розглянуті на найяскравіших прикладах далі, закладали фундамент для соціальної та політичної зміни у статусі єврейської жінки. Втім, на жаль, більшість з них загинули за часів Другої світової війни.

В даному розділі будуть розглянуті історії єврейок з Галичини, чия діяльність в політичній, соціальній та мистецькій сферах припала на міжвоєнний період. На їх прикладах буде проаналізовано, які саме риси «нової єврейки» вони несли в маси та який вплив на суспільство мала їх діяльність та творчість.

3.1. Ружа Мельцєрова

Ружу Мельцєрову, також відому як Ружа Померанц-Мельцєр, можна вважати найяскравішим прикладом «нової єврейки» свого часу. В першу чергу, тому що вона була першою жінкою-єврейкою, що була обрана до Сейму від Комітету об'єднаних національно-єврейських партій і таким чином не лише підтверджувала вагомість пасивного виборчого права для жінок, однак і те, що воно поширюється і на національні меншини також. Саме тому цю подію можна вважати доволі важливою як для історії єврейства у Польській Республіці, так і для самої політичної історії Польської Республіки.

¹³⁴ Ibid.

* Хедер – приватна єврейська початкова школа, де вивчали азбуку, П'ятикнижжя та Талмуд. Єшива – єврейський вищий навчальний заклад, де поглиблено вивчали Тору та Талмуд, а також готували до звання рабина.

¹³⁵ Віртуальна прогулянка «Жінки у міжвоєнному Львові». Львівський Центр міської історії.

Ружа Померанц народилася 5 листопада 1880 р. у Тернополі у заможній єврейській родині, окрім школи відвідувала також заняття з музики та німецької мови. Отримала якісну світську освіту у Франції, Австрії та Німеччині, вільно розмовляла та писала польською, французькою, німецькою та англійською. У віці 26 років вона переїхала до Львова та одружилася із місцевим юристом, що вів супровід юридичної документації Львівської залізниці – Ісааком Мельцером¹³⁶. Незважаючи на традиції в єврейській спільноті щодо місця жінки вдома і біля дітей, Мельцера з чоловіком дітей ніколи не має. І хоча немає жодних відомостей щодо того, чи це було їхнє з чоловіком бажання, чи причиною цього стали фактори здоров'я Ружі, однак у своїх статтях Мельцера активно закликає єврейських жінок до мудрого планування родини, а всю єврейську спільноту до того, що роль жінки як матері має бути добровільною¹³⁷.

В першу чергу, поза своєю політичною діяльністю, Ружа Мельцера співпрацювала з єврейськими виданнями, здебільшого публікувалася у колонках для жінок (наприклад, «Głos kobiet»* у львівській сіоністській газеті «Хвіля») чи жіночих газетах (наприклад, щотижневик «Ewa. Pismo tygodniowe»**). Ще до початку своєї політичної кар'єри вона була активно залучена у благодійну діяльність єврейської спільноти: у роботі з дітьми, що під час війни стали сиротами, з глухими та сліпими дітьми, матерями-одиначками та молодими дівчатами, що опинилися у скрутному становищі. Її діяльність була спрямована на створення притулків, де би ці люди могли мати комфортне місце для

¹³⁶ Rudnicki S. *Melcer, Róża*.

¹³⁷ R. Melcerowa, *Kobieta przyszłości*. s. 2.; R. Melcerowa, *Jeszcze o kontroli urodzeń*. // Ewa. Pismo tygodniowe. R. 1, nr. 10. Warszawa, 1928. S. 2.

* Колонка керувалася Союзом єврейських жінок у Львові та існувала з 1925. Редакторкою додатку була др. Клара Фейрманова. У колонці публікувалися світові тенденції моди, відомості про мистецтво, а також статті громадських діячок та організацій.

** «Ewa» була суто жіночою газетою, втім саме для єврейських жінок. В ній також, окрім модних та хатніх порад публікувалися політичні та феміністичні тексти.

життя, ночівлі та харчування. У 1920-тих р. за сприяння Мельцерової, як до, так і після виборів до Сейму, у Львові були засновані притулки та пункти допомоги для них¹³⁸.

Вона, також, була засновницею та членкинею кількох єврейських жіночих громадських організацій, серед таких – Союз єврейських жінок у Львові (*Związek Kobiet Żydowskich we Lwowie*) та відділення Міжнародної сіоністської жіночої організації (*WIZO, Women's International Zionist Organization*). Діяльність цих інституцій також була спрямована на опіку над вдовами, сиротами та немічними. Вони також переслідували освітню та пропагандистську функцію, закликали до поступових змін в суспільному статусі єврейської жінки, залучали іноземний досвід, запрошених промовців та самі їздили на міжнародні конференції. На той період благодійна діяльність була однією з небагатьох можливостей для жінки себе проявити в соціумі, тому саме такий старт дав Мельцеровій можливість в майбутньому наблизитися до політичного простору.

Як членка громадських організацій та ініціатив, Мельцєрова відвідувала конференції у Швейцарії, Франції, Великій Британії, Німеччині, Австрії, Голландії та США¹³⁹.

Під час своєї діяльності у Сеймі I каденції у 1922-1927 рр. займалася питаннями соціального забезпечення та захисту людей з інвалідністю, тобто запроваджувала свою попередню діяльність на вищому рівні.

Мельцєрова, з самого початку своєї роботи в соціальних установах, неодноразово публікувала статті, що мали доволі прогресивний характер для того періоду та устоїв. Вона відкрито називає свої ідеї

¹³⁸ S. Rudnicki, *Melcer, Róża*.

¹³⁹ S. Rudnicki, *Melcer, Róża*.

«феміністичними»¹⁴⁰ та закликає більшість єврейських жінок долучитися до них. В першу чергу, Мельцера говорила про те, що правова рівність у Польській Республіці існує лише на номінальному рівні. Втім до жінки, а тим більше – до єврейської жінки, в суспільстві ставлення не змінилося ще з давніших часів. Її основною ідеєю є те, що з тих часів, коли з'явилися та були прийняті суспільством норми поведінки, що і наразі зберігаються серед єврейських жінок, коли писалася Тора – світ значно змінився. І якщо світ невинно змінюється, і ролі чоловіка змінюються в цьому світі – то, як наслідок, роль жінки так само може змінюватися. Вона може бути вільною від постійної опіки чоловіка: по досягненні повноліття вона, за бажанням, може самостійно розпоряджатися власними коштами та долею, вона не зобов'язана виходити заміж, як це було прийнято раніше. Якщо ж вона вирішує все таки вийти заміж, то нехай робить це з коханим чоловіком, з яким вони будуть партнерами, підтримкою одне одному в усіх починаннях, а не «власник» та «підлегла». Таким чином жінка мусить зайняти рівне місце поруч із чоловіком принаймні в інтелектуальній сфері. Але, згодом, і у фізичній, адже якщо важку ручну працю впевненим кроком замінюють машини та електрика, то треба потрохи усувати розподіл на «жіночу» та «чоловічу» діяльність¹⁴¹.

Наступним аспектом, на якому вона яскраво акцентувала увагу, була освіта. На той період активно поширюється ідея того, що жінка, основним завданням котрої в традиційному суспільстві є опіка над дітьми та догляд за домом, не може навчити дітей нічому про зовнішній світ – адже і її власним осередком цей світ не є. Вона не бачить та не знає нічого далі свого дому або домів своїх подруг. В цьому питанні Мельцера звертається, в першу чергу, до дитячої психології – дитина

¹⁴⁰ R. Melcerowa, *Niezgoda między kobietami*. // Ewa. Pismo tygodniowe. R. 4, nr. 23. Warszawa, 1931. S. 2

¹⁴¹ R. Melcerowa, *Dlaczego milczą kobiety*. // Ewa. Pismo tygodniowe. R. 3, nr. 52. Warszawa, 1930. S. 2; R. Melcerowa, *Miłość dawnej i dziś*. // Ewa. Pismo tygodniowe. R. 5, nr. 28. Warszawa, 1932. S. 2; R. Melcerowa, *Niezgoda między kobietami*.

весь час задає запитання і єдиним авторитетом для неї є матір. Але якщо матір не може відповісти на питання або пояснити якихось явищ – то дитина, дорослішаючи, перестане звертатися до матері, як до авторитету. Або ж, у випадку виховання дівчат, матір виростить таку само зациклену на домі особистість. Аби цього не сталося – діячка закликає популяризувати освіту для дівчат, підтримувати в них жагу до знань, обережно ставитися до виховання в традиційному напрямку та вводити посеред єврейської спільноти, незалежно від статі, культуру читання світських книжок. Мельцєрова захоплено говорить про культуру домашніх бібліотек та наполягає на тому, що це виховуватиме зацікавленість навколишнім світом не лише в дітей та молоді, але й їхніх матерів¹⁴². Сучасна жінка мусить цікавитися та опікуватися навколишнім світом: «Чи дім – то весь її світ, чи весь світ – то її дім?»¹⁴³ Сучасна жінка мусить брати активну участь у соціальній роботі як в своїй спільноті – так і у своєму місті, цікавитися світовими новинами та опікуватися майбутнім своїх дітей та своєї спільноти.

Останні ідеї Ружи Мельцєрової, які варто згадати в рамках цієї роботи – це її висловлювання про тілесність. Говорячи про те, що жінка має сприйматися, як окрема особистість, що вільно розпоряджається своїми ресурсами – вона вільна також розпоряджатися і власним тілом. Мельцєрова говорить про те, що сучасна єврейка вільна залишатися чи не залишатися незайманою на власний розсуд, а також самостійно вирішувати, чи хоче вона народжувати дітей¹⁴⁴.

Напевно, однією з найрадикальніших та найпрогресивніших її ідей було ставлення до абортів. Серед єврейських жінок Мельцєрова першою відкрито заявляє, що аборти мусять бути дозволені на рівні

¹⁴² R. Melcerowa, *Dlaczego milczą kobiety.*; R. Melcerowa, *Pani w Hull-House.* // Ewa. Pismo tygodniowe. R. 5, nr. 4. Warszawa, 1932. S. 2; R. Melcerowa, *Uświadomienie.* // Ewa. Pismo tygodniowe. R. 3, nr. 52. Warszawa, 1930. S. 2;

¹⁴³ R. Melcerowa, *Niezgoda między kobietami.*

¹⁴⁴ R. Melcerowa, *Niezgoda między kobietami.*; R. Melcerowa, *Kobieta przyszłości.*; R. Melcerowa, *Jeszcze o kontroli urodzeń.*

законодавства та доступні для звичайних жінок. Частково це було пов'язано з тим, що через відсутність практик планування та контролю народжуваності в ортодоксальних родин, кількість дітей в них часто ставала фінансово та емоційно непосильною. Другою причиною для цього були вже відомі на той момент жахливі прецеденти, коли вагітні єврейки переривали вагітність у неперевірених лікарів чи в неперевірених клініках та помирали від інфекцій чи втрати крові. Мельцера писала, що жодні релігійні чи соціальні заборони, жодні погрози не мають стати на заваді переривання небажаної вагітності¹⁴⁵.

Одночасно з її висловлюваннями Польщею поширювалися брошури про контрацепцію та планування вагітності від гінеколога Германа Рубінрота. Він, в першу чергу, говорив саме про те, як не завагітніти та які засоби для цього описані та дозволені в Торі. Його цільовою аудиторією, однак, були не феміністки, а жінки з бідних ортодоксальних родин, в яких не могли забезпечувати велику кількість дітей. Його заходи та публікації проходили під гаслом «Прокинься, єврейко!» («*Zbudź się, Żydówko!*»), а свою діяльність він продовжував і після Другої світової війни¹⁴⁶.

Втім, суспільство не було повністю готове до прогресивних ідей Ружи Мельцерової і окремі її ідеї так і залишилися несприйнятими. Втім, Мельцера не припинила своєї діяльності. Незважаючи на те, що її політична діяльність була обмежена однією каденцією, вона продовжила активну громадську та соціальну діяльність. Водночас, ідеї, за які вона стояла, і в сучасності не втрачають своєї актуальності. Ружа Мельцера була надто прогресивною для свого історичного періоду, однак її бачення світу та ідеї, що вона привнесла у єврейську галицьку спільноту,

¹⁴⁵ R. Melcerowa, *Jeszcze o kontroli urodzeń*.

¹⁴⁶ Czerwonogóra K. „*Zbudź się, Żydówko!*” - i rodz świadomie. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kontynent-warszawa.pl/felietony/religia-i-zwyczaj/352-zbudz-sie-zydowko-i-rodz-swiadomie>. (03.11.2020)

були вагомою складовою єврейського жіночого руху у Польській Республіці.

3.2. Цецилія Кляфтенова

Видатною постаттю серед «нових єврейок» однозначно є докторка Цецилія Кляфтенова (Клафтен). Якщо Ружу Мельцерову ми можемо назвати основною єврейською політичною діячкою в Галичині міжвоєнного періоду, то Кляфтенова може вважатися центральною особою в соціальній сфері.

Народилася Цецилія Бейгдель у Тернополі у 1881 р. у заможній єврейській родині, а до Львова переїхала по закінченні школи. Закінчила Львівський університет, та, по закінченні ще деякий час працювала при його Біологічному інституті. У 1913 р. отримала докторський ступінь за свої наукові дослідження в галузі зоології та природничих наук¹⁴⁷.

Після закінчення Першої світової війни Цецилія Кляфтенова закінчує свою академічну діяльність та розпочинає кілька соціальних ініціатив. В перші повоєнні роки це були народні кухні, а також створення закладів опіки над бідними та сиротами. Згодом, коли повоєнна соціальна ситуація у Львові трохи стабілізувалася – вона присвятила себе роботі зі львівською молоддю, зокрема, з єврейськими дівчатами¹⁴⁸.

У 1915-1916 рр. Кляфтенова засновує Товариство ремісничих майстерень для єврейських дівчат (*Towarzystwo Warsztatów Rękodzielniczych dla Dziewczat żydowskich*), Професійну єврейську жіночу

¹⁴⁷ Żebrowski R. *Klaften (Klaftenowa, z domu Beigel) Cecylia*. // Polski Słownik Judaistyczny. Jewish Historical Institute. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.jhi.pl/psi/Klaften_\(Klaftenowa_z_domu_Beigel\)_Cecylia](https://www.jhi.pl/psi/Klaften_(Klaftenowa_z_domu_Beigel)_Cecylia). (03.11.2020)

¹⁴⁸ Ibid.; *Цецилія Кляфтен*. // Інтерактивний Львів. Львівський Центр міської історії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lia.lvivcenter.org/uk/persons/klaftenowa-cecylia/> (03.11.2020)

школу (*Szkoła zawodowa żeńska*) та відкриває при ній притулок для дівчат-сиріт¹⁴⁹.

Школа являла собою навчальний заклад середньої спеціальної освіти. Для різного рівня підготовки, віку та соціального статусу студенток були запропоновані кілька різних програм навчання. Основною програмою був трирічний курс для дівчат, що хочуть працювати в приватних ательє або починати власну справу. Курс складався з занять з шиття, вишивки, виготовлення білизни. Додатково дівчатам викладалися курси з ведення фінансів, товарознавства та товарообігу, гімнастики, співу, каліграфії, гігієни, а також з іноземних мов – німецької та французької. Важливим аспектом є те, що, окрім цих курсів, дівчатам також викладалися юдаїстика та їдиш. Це був головний аспект, що відрізняв школу Цецилії Кляфтенової від решти польських професійних шкіл.

Від основної навчальної програми були створені похідні: для дівчат, що йдуть в підмайстрині або працювати до галантерей (шиття, виготовлення білизни, вишивка, гігієна, юдаїстика та іврит); короткострокові курси крою та шиття; різноманітні рукодільні курси для старших панн; а, також, курс з ведення домашнього господарства, в який входили основи приготування їжі, шиття та прибирання¹⁵⁰.

У притулку для дівчат-сиріт, що був розміщений у сусідньому будинку, могли також жити студентки школи, що приїжджали з інших міст або сіл, чи тимчасово не мали постійного житла. Вихованки притулку (віком 14-17 років) відвідували курси для підмайстринь разом зі студентками, а в позанавчальний час у притулку відбувалися різноманітні культурні та освітні заходи, що виховували в дівчатах як

¹⁴⁹ Goldman A. *Szkoła zawodowa żeńska Towarzystwa Warsztatów Rękodzielniczych dla Dziewczat żydowskich we Lwowie: ul. Piekarska 9.* - Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Lwów. 1929. S.2; R. Żebrowski, *Klaften (Klaftenowa, z domu Beigel) Cecylia.; Цецилія Кляфтен.* // Інтерактивний Львів...

¹⁵⁰ A. Goldman, *Szkoła zawodowa żeńska...*, s. 4-5

розуміння та повагу до єврейської культури, так і почуття патріотизму до Польської Республіки¹⁵¹.

Наступним її кроком було заснування у 1923 організації WUZET (*Wykształcenie Zawodowe*) – Союз сприяння професійній освіті в Східній Польщі. З управлінням у Львові, Союз діяв майже по всій території Польської Республіки та ставив зв основні цілі відкриття початкових та професійних шкіл для єврейської молоді, створення шкіл для дорослих, що бажають здобути освіту, надання порад та допомога на перших порах молодим майстрам, модернізація обладнання та техніки на єврейських підприємствах. Завдяки Союзу професійну освіту отримали понад 2 тисячі учнів. Окрім цього, по всій території Польської Республіки Союзу належали сади та ферми, де би молодь могла навчитися сільському господарству та садівництву. Будь яке єврейське підприємство могло звернутися до Товариства ремісничих майстерень за консультацією чи курсом підвищення кваліфікації для своїх працівників¹⁵².

Цецилія Кляфтенова, за роки своєї роботи в соціальній сфері, здобула довіру та повагу єврейської спільноти, а тому на виборах в Міську Раду в 1934 році балотувалася як єдиний представник єврейської спільноти. Її кампанія проходила під гаслами того, що лише Цецилія Кляфтенова може попіклуватися про єврейську спільноту, надати стабільний соціальний статус єврейським жінкам, та попіклуватися про дітей¹⁵³ (див. Додаток 1).

Безперечно, Цецилія Кляфтенова є прикладом того, як єврейська жінка має долучатися і навіть організовувати соціальну діяльність, про що писала Ружа Мельцера. Також, саме завдяки Цецилії Кляфтеновій

¹⁵¹ A. Goldman, *Szkola zawodowa żeńska...*, s. 7

¹⁵² Żebrowski R. *WUZET*. // *Polski Słownik Judaistyczny*. Jewish Historical Institute. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jhi.pl/psj/WUZET>. (03.11.2020)

¹⁵³ B. Łętocha, Izabela Jabłońska, *Afisze Żydów ze Lwowa, Drohobycza i Borysławia wydane w latach 1929 – 1939 w zbiorach Biblioteki Narodowej*. – Biblioteka Narodowa Warszawa, 2015. S. 44

та її школам, велика кількість єврейських дівчат отримали якісну професійну освіту та можливість будувати кар'єру, якщо вона не хоче чи не може одружитися. Водночас програма була побудована так, що майбутні дружини та матері могли також долучитися до курсів і навчитися нового.

Велику частину ідей Ружи Мельцерової, що були описані вище, Цецилія Кляфтенова втілювала на практиці – як от можливість жінкам здобувати професію та працювати самостійно, вільно від впливу чоловіків; а також загальний розвиток, світські знання та вихід поза межі дому. Варто зазначити, що як вихідці з однієї соціальної верстви – Мельцерової та Кляфтенової являють собою доволі яскравий патерн того, як формувалася нова єврейська жінка з вищого середнього класу та з якісною вищою освітою за кордоном, звідки й походила частина їхніх прогресивних ідей.

3.3. Рахеля Корн

Якщо перші дві діячки проявили себе в політичній та громадській сфері і саме там транслиували нові віяння та ідеї, то важливо, також, згадати і творчий вимір. Як пише Йоанна Лісек – для того періоду літературна діяльність, особливо мовою їдиш, була можливістю для єврейської жінки показати свою приязнь до нових ідей та феміністичних рухів у суспільстві¹⁵⁴. Таким чином вони ніби нічого не говорили прямо, втім, мали можливість транслиувати певні ідеї.

Однією з найвідоміших у світі єврейських поеток цього періоду є Рахеля Корн. Письменниця творила з самого дитинства і не полишала поезії навіть в періоди світових війн та еміграції.

Корн народилася у 1898 р., її батьки мали власне господарство, яким, після смерті батька, почала управляти її матір. Саме тоді письменниця вперше побачила приклад мудрої, стійкої та духовно

¹⁵⁴ Lisek J. *Dyskurs feministyczny w kobiecej prasie*. S. 501

сильної жінки, який потім, частково, вилився у її творчості та вплинув на її характер.

Важливо, також, зазначити, що її родина була польськомовною і взагалі єдиною єврейською родиною у с. Підліски¹⁵⁵, тому свої перші вірші Корн писала саме польською і складно говорити про якусь єврейську ідентичність і чи прививалася вона з боку родини. Першим яскравішим проявом стає те, що у 1918 р. поетка вперше публікується саме у сіоністській пресі.

Їдиш вона почала вивчати вже після того, як вийшла заміж за Герша Корна – чоловік захоплювався літературою мовою їдиш та привив Корн любов до цієї мови¹⁵⁶. Від цього етапу поетка пише виключно на їдиші, і це етап, який остаточно можна вважати як показовий для її єврейської ідентичності.

Замислюватися про долю єврейського народу Корн почала ще під час Першої Світової війни, коли вони з родиною певний період жили у Відні. Там вона бачила багато єврейських сімей (мабуть зі Східної Європи, зокрема Галичини – які були біженцями. Це важливий момент, можна розписати., що жили у бідності та сприймалися суспільством не на рівних. Втім, хоча єврейство, як таке, фігурує у її творчості – окреме місце у її віршах посідає саме єврейська жінка та, певною мірою, її переосмислення.

У своїх віршах Корн неодноразово підіймає питання кохання та родинного ладу, доволі відкрито говорить про тілесність, почуття жінки та материнство. У своєму вірші «Покоління» вона говорить про те, що її матір не кохала її батька – це можна зумовити тією ж традицією, що єврейським дівчатам обирали пару батьки та місцева сваха – і Корн не напряму, але висловлює невдоволення таким станом речей¹⁵⁷. У цьому

¹⁵⁵ *Rachel Korn. Biography*. [Електронний ресурс.] Режим доступу : <http://www.rachelkorn.com/text/bio.htm> (10.12.2020).

¹⁵⁶ *Ibid.*

¹⁵⁷ Korn R. *Pokolenia // Moja dzika koza: Antologia poetek jidysz*. Austeria: Kraków, 2019. S. 95-96

вірші вона також, через звернення до доньки, говорить про те, як заклопотані буденними справами, поруч із чоловіками, що могли їх навіть ніколи не кохати, її матір та бабця пропустили життя. Вона радить доньці не бігти та дати собі час пожити. Зважаючи, що в цьому вірші вона апелює саме традиції шлюбів за домовленістю – можна зробити висновок, що таким чином вона дає добро своїй доньці обрати інший, нетрадиційний шлях. Досвід і самої Корн вже суттєво відрізняється від досвіду її бабці та матері: у вірші вона згадує сімох дітей її бабці, яких та ростила вже вдовою, а її матір так само вдовою ростила трьох¹⁵⁸. Вони обидві вели господарство, займалися дітьми та домом. Подружжя Корн мало лише одну дитину, вони обоє працювали, а її чоловік, хоч і походив з більш традиційного середовища – розділяв її погляди, та ніколи не закликав висловлюватися спокійніше чи акуратніше¹⁵⁹.

Тема материнства спливає ще неодноразово у її творчості – вона не схвалює ранніх шлюбів та раннього материнства, адже молоді матері просто не готові до того, аби піклуватися про дитину – вони виснажені, шукають підтримки у своєму чоловікові і не знаходять її, адже той на роботі і вертається додому стомленим. Вона не приховує того, що материнство – це не казкове життя, а важкий виснажливий труд, що жінка народжує у великому болі та може почуватися емоційно тяжко* під час вагітності та після народження дитини¹⁶⁰. Таким чином вона підіймає частину тем, які вважалися певною мірою табуйованими.

Серед подібних тем поетка також говорить про домашнє насильство. Зрозуміло, що на той момент це ще не набуло виміру соціального терміну чи протистояння цьому на рівні громадських рухів, втім вона, на історії власних родичок, описує, як розлючений чоловік б'є

¹⁵⁸ *Rachel Korn. Biography...*

¹⁵⁹ *Ibid.*

* На мою думку, мова йде про післяродову депресію, коли жінку охоплює апатія, небажання брати дитину, нестабільний емоційний стан.

¹⁶⁰ Korn R. *Chawa. Skarga młodych matek // Moja dzika koza...*, s. 135, 313-314

жінку, що щойно народила, та своїх дітей¹⁶¹. Корн не висловлюється чітко проти цього, втім створює чіткий образ антагоніста для цього чоловіка, показує, що подібна ситуація не повинна бути нормою.

Корн також переосмислює тематику жіночих почуттів¹⁶². В окремих своїх віршах вона говорить про пристрасть та сексуальний потяг. Лірична героїня її поезії відкрито артикулює відчуття до чоловіків, визнає власну подружню зраду. Корн пише, що навіть за умови того, що її героїня ніколи не зможе бути разом із коханим – справжнє кохання все одно цього варте. Вона відкрито говорить про ту сторону, яка не публікувалася у статтях для жінок – про сум, безсилля та невзаємність. Важливо, що, з одного боку, це важкі та сумні речі, однак водночас вона говорить про свободу вибору для жінки у власному особистому житті, адже в традиційній культурі наречених ніхто не питав про почуття.

Варто розуміти, що ідеї Рахеля Корн не є надзвичайно прогресивними, втім для жінок та дівчат зі штетлів, що виховувалися у традиційному ключі, були новими, а для прогресивних «нових єврейок» - були ще одним підтвердженням того, що навколо є ті, хто розділяє таку саму позицію. Вперше єврейські жінки у літературі не є об'єктом, якому приписуються якісь почуття, а самотійно та щиро їх висловлюють.

Важливо, що від 1919 р. Корн писала виключно мовою їдиш, а отже її творчість, а особливо вірші на жіночу тематику, спрямовані саме на єврейське жіноцтво. А з тим, що у ХХ ст. і особливо у міжвоєнний період, серед єврейських жінок з'являлося все більше письменних та освічених¹⁶³ – ідеї Корн мусили знайти своїх читачок.

¹⁶¹ Korn R. *Jedenasta łyżka* // *Moja dzika koza...*, s. 210-211

¹⁶² Korn R. *Nikt tego nie wie. Tęsknota. Dzisiaj w nocy*. // *Moja dzika koza...*, s. 285, 286, 503

¹⁶³ Rządowolska M. *Kobieta żydowska, kobieta czytająca* // *Napis. Pismo poświęcone literaturze okolicznościowej i użytkowej*, n. 9, 2005. Warszawa. S. 272-273.

3.4. Дебора Фогель

Незважаючи на суттєво відмінний від Рахеля Корн стиль письма, єврейська письменниця Дебора Фогель також яскраво транслювала образ «нової єврейки», як через свою творчість, так і власним прикладом.

Загалом, ім'я Дебори Фогель частіше згадується в контексті видатних митців-чоловіків (у зв'язку з видатними митцями-чоловіками?) Насправді зараз уже багато і про неї саму пишуть. Надзвичайно освічена та розумна, Фогель вела листування та підтримувала контакти із письменниками Бруно Шульцем та Станіславом Кункевичем, художником Емілем Кунке та багатьма іншими авангардистами¹⁶⁴.

Дебора Фогель народилася у 1900 р. Бурштині та походила з родини вчителів, що викладали у єврейських сиротинцях, а її дід займався написанням текстів про духовні практики у юдаїзмі та публіцистики про єврейські погроми¹⁶⁵.

Не зважаючи на яскраву єврейську ідентичність, що була сформована родинним середовищем, Фогель починала свій творчий шлях німецькою, польською та, невеликою мірою, івритом. Їдиш письменниця опанувала у старшому віці та вже згодом потрохи переходила на нього у своїх творах. Втім, більшість з них Фогель самостійно перекладала з їдишу на польську та навпаки.

Дебора Фогель отримала якісну філологічну освіту у Львівському університеті, захистила дисертацію у Кракові та сама, паралельно із письменництвом, займалася викладанням. Вона добре розумілася на англійській, німецькій, французькій та російській літературі, захоплювалася мистецтвом та активно ділилася знаннями а рамках викладацької діяльності, а також у публікаціях у польських виданнях, польськомовних сіоністських газетах та часописах мовою їдиш.

¹⁶⁴ Werberger A. *Vogel, Dvora*. // The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Vogel_Dvora (11.12.2020)

¹⁶⁵ Ibid.

Не тільки якісна світська освіта та бажання побудувати кар'єру показували в ній ознаку представниці «нового єврейства». Доволі яскравим приводом для розмов як за часів життя Фогель, так і зараз, були її стосунки із Бруно Шульцем¹⁶⁶. Свого часу пара навіть була заручена, втім батьки письменниці наполягали на тому, щоб вона вийшла заміж за хлопця з єврейської спільноти та заборонили союз із Шульцем. Незважаючи на скоре одруження із Шулімом Баренблутом, стосунки із Шульцем Фогель продовжувала підтримувати та надалі вела з ним переписку та мала добрі та ніжні стосунки. Думки одне одного були доволі важливими для них обох – неодноразово вони радилися про творчість або давали почитати одне одному нові твори.

Як і у випадку з Корн, те, що свої твори Фогель публікувала їдишем та івритом, було виявом нової ідентичності єврейських інтелектуалів. Втім, образ жінки, який подає Фогель значно різниться від погляду Корн.

Жінки в творах Фогель заможні або намагаються такими виглядати – це призводить до дешеvizни багатьох речей¹⁶⁷. Не тільки тому, що вони робляться з дешевших матеріалів, а ще й на емоційному рівні – воно вже нікого не вражає, коли на кожному кроці це можна придбати. Письменниця в такий спосіб висміює сліпу гонитву за модою, порівнює жінок із звичайними неживими предметами інтер'єру¹⁶⁸. Певною мірою, просто в інший спосіб, подібні висловлювання також змушують замислитися над статусом жінки у суспільстві і куди вона рухається.

Окрім цього Фогель по-новому розкривала питання сексуальності: її героїні – це «вуличні дівчата». Втім, не зважаючи на таку сферу діяльності та загальноприйнятий осуд з боку суспільства, ці дівчата мають мрії щодо майбутнього та роздуми про життя. Письменниця у своїх творах не надає жодної оцінки даній професії, не схвалює та не

¹⁶⁶ Koziół P. *Debora Vogel*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://culture.pl/en/artist/debora-vogel> (11.12.2020)

¹⁶⁷ Фогель Д. *Акація квітне. Монтажі* / Пер. Ю. Прохаська. Київ: Дух і літера, 2018. С. 53

¹⁶⁸ Там само, с. 45

засуджує її, втім говорить про те, що та чи інша жінка мусять заробляти собі на життя. В такий спосіб Дебора Фогель підіймає питання жіночого тіла та жіночої сексуальності, втім не робить жінку суто фізичним об'єктом, вона чітко артикулює те, що жінки мають думки, точку зору, ідеї і мрії¹⁶⁹.

Дебора Фогель та її родина загинули у львівському гетто у 1942 р., втім, як каже Юрій Прохасько, її не можна сприймати суто як жертву Голокосту. Її культурна діяльність у Львові, спосіб мислення, стиль життя та творчість, насправді, відображують в ній ті якості, що формують «нову єврейку» - незалежну, свавільну та мислячу. Ще раз варто зазначити, що її твори публікувалися на кількох мовах, в тому числі їдиш. Це свідчить, що не лише сама Фогель була «новою єврейкою», а ще й транслювала це в маси.

Як було зазначено вище – подібні приклади не є повсюдними як для міжвоєнної Галичини, так і для Польської Республіки загалом. Втім, саме такі діячки повпливали на подальший розвиток фемінізму в єврейській спільноті. І кожна з них можна назвати «новою єврейкою». Адже якщо під новим євреєм ми розуміємо, в першу чергу, світського єврея, асимільованого в польське суспільство та здатного функціонувати та розвиватися в ньому – то кожна зі згаданих жінок не тільки виходила з ізольованої єврейської спільноти, однак брала активну участь як в житті польської, так і єврейської спільнот, та мала на них значний вплив.

Звісно, в даний період ще тисячі єврейських жінок могли займатися громадською діяльністю, публікуватися у часописах, здобувати освіти чи писати власні твори. Втім, в даному розділі було розглянуто кілька найяскравіших прикладів, щоб завдяки ним краще сформулювати, якою

¹⁶⁹ Фогель Д. *Фігури днів. Манекени* / Пер. Ю. Прохаська. К: Дух і літера, 2015. С. 157, 160-161.

є «нова єврейка». Вона може самостійно заробляти на життя, незалежно від того, чи вона заміжня. Часто вона навіть працює в тандемі зі своїм чоловіком, а її діяльність не заважає її особистому життю. Також, «нова єврейка» вільно підіймає питання тілесності, фізичних відчуттів та сексуальності, таким чином ніби надаючи жінкам в цілому більше людськості – вони можуть почуватися добре або погано, та складаються не лише з емоційної та духовної складових. Наостанок, «нова єврейка» є сміливою, адже, як вже було зазначено, подібні зміни у суспільстві – це тривалий процес. І потрібна велика сміливість для того, аби висловлювати ідеї та заклики, що можуть бути повністю несприйняті суспільством та навіть власною спільнотою.

ВИСНОВКИ

У роботі було досліджено процес формування «нової єврейки», його регіональні особливості та етнічну відмінність від решти жіночих рухів. Протягом роботи були досліджені як окремі особисті досвіди сучасників, так і образи та тенденції, що транслиювалися у засобах масової інформації. Детальніше висновки дослідження можна сформулювати таким чином:

1. Процес формування «нової єврейки» безумовно відбувався, втім не повсюдно та поступово. Першими цей процес зачепив ополячених єврейок, що мали яскраву етнічну ідентичність, але мали світську освіту, були польськомовними та не надто релігійними. Переважна більшість жінок, що могли дозволити собі стиль життя «нової єврейки», походили з середнього та вищого середнього класів. Вони мали якісну (часто закордонну) освіту, сучасні ідеї та прогресивне бачення світу. Ця риса є спільною із польським жіночим рухом, адже серед польок він також починався із вищого середнього класу та заможних родин.
2. У попередньому пункті вжито слово «дозволити», адже у публічному просторі було сконструйовано образ стильної жінки, що має час на заняття спортом та догляд за собою, а також кошти на засоби для догляду за обличчям та шкірою. До того ж, нова єврейська жінка мусила бути доволі активною у соціальному плані – брати участь у житті своєї етнічної спільноти та громади міста, займатися благодійністю, бути обізнаною в житті спільноти та країни та мати по цих питаннях власну думку. Громадська та благодійна діяльність є спільною для польського, українського та єврейського жіночих рухів. Втім, у єврейському вона була найпоширенішою. Частково тому, що це є певний аспект традиції – у єврейському суспільстві було прийнято опікуватися долями

бідних, сиріт, вдів та німців. З іншого боку, в умовах соціальних обмежень, громадська діяльність часто ставала для жінок першим кроком до подальших прогресивніших змін, що ми можемо побачити на долях Ружи Мельцерової та Цецилії Кляфтенової. Таким чином, на прикладі Ружи Мельцерової, бачимо, що громадська діяльність була можливістю для жінки більш відомою у громаді міста та прийти у політику.

3. Мова їдиш стає певним символом єврейського жіночого руху у мистецтві. Раніше їдиш використовувався лише як розмовна жаргонна мова для неосвіченого єврейства. Той факт, що інтелектуалки використовують їдиш для своїх праць та творів підкреслює, що вони постають проти загальноприйнятих устоїв.
4. Ясна річ, що говорити про повну емансипацію неможливо. Говорячи про яскравих представниць нового єврейства, ми говоримо про одиниці, в той час як велика кількість жінок продовжувала жити, не зазнаючи змін, або зазнаючи дрібні. Особливо доречно це у випадку із селянством, адже великі зміни відбувалися в містах.
5. Початково сїонїстський рух і не говорив про емансиповану жінку. Згідно з поглядами перших очільників Всесвітньої сїонїстської організації роль жінок полягала у тому, аби народжувати дітей для нової єврейської держави у Палестині. Втім, у міжвоєнний період, сїонїзм частково видозмінюється: «нова єврейка» все таки не формується самостійно, а як наслідок появи «нового єврея», адже патріархальність суспільства, тим більше єврейського зберігається. На рівні з новими поглядами та підтягнутим тілом, вона мусить відповідати поведінкою, чеснотами та моральними устоями старозавітнім ідеалам. Інша поведінка хоч вже і зустрічалася у той період, втім все ще засуджувалася суспільством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Фогель Д. *Акації квітнуть. Монтажі* / Пер. Ю. Прохаська. Київ: Дух і літера, 2018. 80 с.
2. Фогель Д. *Фігури днів. Манекени* / Пер. Ю. Прохаська. Київ: Дух і літера, 2015. 176 с.
3. *Chwila*. Lwow: 27.03.1919; 01.01.1920; 02.01.1920; 03.01.1920; 03.07.1921; 13.02.1922; 02.12.1924; 24.06.1925; 10.12.1925; 05.08.1926; 03.12.1926; 10.01.1927; 01.02.1927; 22.05.1927; 31.05.1927; 12.07.1927; 13.07.1928; 29.11.1928; 05.01.1929; 30.05.1929; 11.02.1930; 15.05.1930; 21.05.1930; 28.06.1930; 19.07.1930; 16.08.1930; 22.11.1930; 31.01.1931; 23.05.1931; 19.01.1932; 22.04.1932; 28.05.1932; 01.07.1932; 12.08.1932; 01.10.1932; 12.11.1932; 07.01.1933; 11.06.1934; 01.09.1934; 20.11.1934.
4. *Chwila poniedziałkowa*, Lwow: 13.02.1922.
5. Goldman A. *Szkoła zawodowa żeńska Towarzystwa Warsztatów Rękodzielniczych dla Dziewczat żydowskich we Lwowie: ul. Piekarska 9*. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Lwów. 1929. 10 s.
6. Melcerowa R. *Dlaczego milczą kobiety*. // Ewa. Pismo tygodniowe. R. 3, nr. 52. Warszawa, 1930. S. 2
7. Melcerowa R. *Jeszcze o kontroli urodzeń*. // Ewa. Pismo tygodniowe. R. 1, nr. 10. Warszawa, 1928. S. 2.
8. Melcerowa R. *Kobieta przyszłości*. // Ewa. Pismo tygodniowe. R. 4, nr. 37. Warszawa, 1931. S. 2.
9. Melcerowa R. *Miłość dawnej i dziś*. // Ewa. Pismo tygodniowe. R. 5, nr. 28. Warszawa, 1932. S. 2
10. Melcerowa R. *Niezgoda między kobietami*. // Ewa. Pismo tygodniowe. R. 4, nr. 23. Warszawa, 1931. S. 2

11. Melcerowa R. *Pani w Hull-House*. // Ewa. Pismo tygodniowe. R. 5, nr. 4. Warszawa, 1932. S. 2
12. Melcerowa R. *Uświadomienie*. // Ewa. Pismo tygodniowe. R. 3, nr. 52. Warszawa, 1930. S. 2
13. *Moja dzika koza: Antologia poetek jidysz*. Austeria: Kraków, 2019. 624 s.
14. *Nowiny poranne*. Lwow: 04.10.1932;
15. *Przegląd poniedziałkowy*. Lwow: 16.11.1920; 23.05.1922; 03.02.1925;
16. V. Margueritte, *Di boher'ṭe*. Varsha: Sh. Goldfarb, 1928. 362 s.

Література:

17. Богачевська-Хом'як М. *Білим по білому. Жінки у громадському житті України 1884-1939*. Львів: Видавництво УКУ, 2018. 540 с.
18. Вараниця А. *Модернізація галицьких євреїв. Ізоляція, асиміляція, освіта*. [Електронний ресурс.] – Код доступу: <https://zbruc.eu/node/63356> (07.09.2020)
19. Віртуальна прогулянка «Жінки у міжвоєнному Львові». Львівський Центр міської історії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lia.lvivcenter.org/uk/storymaps/woman-interwar-lviv/>. (03. 11. 2020)
20. Денисов Ю. *Россия и Польша. История взаимоотношений в XVII—XX веках*. Москва: ФЛИНТА, 2012. 612 с.
21. Кибалова Л., Гербенова О., Ламарова М. *Мода между двумя мировыми войнами* // Иллюстрированная энциклопедия моды. Пер. И. Ильинской и А. Лосевой – Прага: Артия, 1987. 608 с.
22. Москалець В. *Роль косметичних практик у формуванні образу «нової жінки» в 1920-х роках у Галичині*. // Українознавчий альманах. Випуск 6. Київ, 2011. С. 124-127.

23. Ніколаєнко О. *Жіночий рух у Польщі на початку ХХ ст.* // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини, вип. 11. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2013. С. 143-149.
24. *Українські жінки у горнилі модернізації.* За заг. ред. О. Кісь. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 303 с.
25. *Цецилія Кляфтен.* // Інтерактивний Львів. Львівський Центр міської історії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lia.lvivcenter.org/uk/persons/klaftenowa-cesyilia/> (03.11.2020)
26. *British Women and Photography during the First World War* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.iwm.org.uk/history/british-women-photographers-of-the-first-world-war> (12.12.2020)
27. Czerczowycz I. *Miłość, obowiązki i zdrada w małżeństwach galicyjskich drugiej połowy XIX w.* // Emocje w życiu mieszkańców miast na przestrzeni dziejów. Pod red. A. Buczyły, J. Możdżeń, A. Mutrynowskiej. Toruń, 2014. S. 27-41.
28. Czerwonogóra K. „*Zbudź się, Żydówko!*” - i rodź świadomie. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kontynent-warszawa.pl/felietony/religia-i-zwyczaje/352-zbudz-sie-zydowko-i-rodz-swiadomie>. (03.11.2020)
29. DeAnfrasio K. *The Women of World War I in Photographs.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://unwritten-record.blogs.archives.gov/2016/03/22/women-in-world-war-i-in-photographs/> (12.12.2020)
30. *Fashion history timeline* [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <https://fashionhistory.fitnyc.edu/1920-1929/> (07.09.2020)
31. Gliński M. *Be Strong and Brave - Jews - Sport - Warsaw.* // Mojżesz Schora Foundation, Warsaw. 2013. [Електронний ресурс.] –

- Режим dostępu: <https://culture.pl/en/work/be-strong-and-brave-jews-sport-warsaw> (07.09.2020)
32. Kijek K. *Dzieci modernizmu. Świadomość, kultura i socjalizacja polityczna młodzieży żydowskiej w II Rzeczypospolitej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2017. 462 s.
 33. Kozioł P. *Debora Vogel*. [Електронний ресурс]. Режим dostępu: <https://culture.pl/en/artist/debora-vogel> (11.12.2020)
 34. Lisek J. *Dyskurs feministyczny w kobiecej prasie jidysz w Polsce*. // Nieme dusze? Kobiety w kulturze jidysz. Wrocław, 2010. s. 481-501.
 35. Lisek J. *Jidisze Mame – ciało i mit*.
 36. Lisek J. *Peruka, chodaki i jedwab – poetyckie sukienki w jidyszowej szafie* // Rita Baum, zima 2011, s. 18-40.
 37. Lisek J. *Polska niepodległość a działalność żydowskich feministek i poetek jidysz*. // Teksty drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja. N. 3, 2019. s. 208-225.
 38. Lisek J. *Pua Rakowska i jej walka o prawa kobiet*. // Kwartalnik Historii Żydów, n. 231. Warszawa, 2009. s. 290-299.
 39. Łętocha B. *“Chwila”*: gazeta żydów lwowskich [Електронний ресурс]. Режим dostępu: <http://www.lwow.com.pl/rocznik/chwila.html> (13.12.2020)
 40. Łętocha B., Jabłońska I. *Afisz Żydów ze Lwowa, Drohobycza i Borysławia wydane w latach 1929 – 1939 w zbiorach Biblioteki Narodowej*. – Biblioteka Narodowa Warszawa, 2015. 179 s.
 41. Łozowska-Marcinkowska K. *Sprawy niewieście. Problematyka czasopism kobiecych Drugiej Rzeczypospolitej* // Prasa kobieca na tle czasopiśmiennictwa Drugiej Rzeczypospolitej. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010, 295 s.
 42. Manekin R. *The lost generation. Education and female conversion in fin-de-siecle Krakow* // Polin: Studies in Polish Jewry, vol. 18: Jewish Women in Eastern Europe, 2007. s. 189-219.

43. Markusz K., Mickute J. *Wciąż trzeba walczyć o prawa kobiet*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jewish.pl/pl/2016/08/08/wciaz-trzeba-walczyc-o-prawa-kobiet/>. (03.11.2020).
44. Mickutė J. *Making of the Zionist Woman: Zionist Discourse on the Jewish Woman's Body and Selfhood in Interwar Poland*. // *East European Politics, and Societies, and Cultures*, Volume XX №10. SAGE Publications, 2013. p 1-26.
45. Myśliński J. *Prasa polska w Galicji w dobie autonomicznej (1867-1918)* // *Prasa Polska 1864-1918*, red. J. Łojek. Warszawa, 1976. s. 114-176.
46. Prokop-Janiec E. *Chwila*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Chwila> (11.12.2020)
47. S. Rudnicki, *Melcer, Róża*. // *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Melcer_Roza. (03.11.2020)
48. Presner T.S. *Muscular Judaism: the Jewish body and the politics of regeneration*. New York: Routledge, 2007. 279 p.
49. *Rachel Korn. Biography*. [Електронний ресурс.] Режим доступу : <http://www.rachelkorn.com/text/bio.htm> (10.12.2020).
50. Rządowolska M. *Kobieta żydowska, kobieta czytająca* // *Napis. Pismo poświęcone literaturze okolicznościowej i użytkowej*, n. 9, 2005. Warszawa. s. 267-276.
51. Werberger A. *Vogel, Dvora*. // *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Vogel_Dvora (11.12.2020)
52. Wierzbieniec W. *The Processes of Jewish Emancipation and Assimilation in the Multiethnic City of Lviv during the Nineteenth and*

Twentieth Centuries // Harvard Ukrainian Studies, Vol. 24, Lviv: A city in the crosscurrents of culture, 2000. s. 223-250.

53. Żebrowski R. *Klaften (Klaftenowa, z domu Beigel) Cecylia*. // Polski Słownik Judaistyczny. Jewish Historical Institute. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.jhi.pl/psj/Klaften_\(Klaftenowa_z_domu_Beigel\)_Cecylia](https://www.jhi.pl/psj/Klaften_(Klaftenowa_z_domu_Beigel)_Cecylia). (03.11.2020)
54. Żebrowski R. *WUZET*. // Polski Słownik Judaistyczny. Jewish Historical Institute. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jhi.pl/psj/WUZET>. (03.11.2020)
55. Zylberberg R. *A Idische tane*. [Електронний ресурс] : [пісня]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=msXoInq243c> (11.12.2020)

ДОДАТОК 1

„Gwiazda” Warszawa – założony w 1923 roku. Posiadał własną salę gimnastyczną na Lesznie, w której trenowali zżakamici pięściace. Wśród nich słynny „Szapcior” – Szapcel Rothelc, wielokrotny mistrz Warszawy w kategorii muszej.

“Gwiazda” Warsaw was founded in 1923. It had its own gym on Leszno street, used by boxers. Szapcel “Szapcior” Rothelc, a Warsaw champion in flyweight, was one of them.

Klub Gwiazda

Світлини з альбому «Be Strong and Brave: Jews - Sport – Warsaw» під ред. Г. Павляк, з коментарями Д. Грінберга.

